

Jeffrey M. Bradshaw:

Tuhosiko Joosua kanaanilaiset tyystin?



Alkuperäinen artikkeli: Bradshaw, Jeffrey M. 2018: KnoWhy OTL18A [1] — Did Joshua “Utterly Destroy” the Canaanites? Interpreter Foundation



Kuva 1: James Jacques Tissot (1836-1902): Ilon laulut, n. 1896-1902.

Kysymys: Israelia käskettiin “tuhoamaan” [2] kanaanilaiset ja Joosuan kirja väitti myöhemmin, että he olivat tehneet niin. [3] Miksi arkeologiset löydökset [4] ja muut viitteet Raamatussa [5] antavat sen kuvan, *ettei* itse asiassa niin käynyt? Mitä tarkoitetaan sanonnalla “tuhota”? Ja miksi Jumala käskisi sellaista yleensäkin?

Tiivistelmä: Näihin kysymyksiin ei ole mitään yksinkertaista vastausta. Kun luottamus todennäköiseen ajanjaksoon toisessa Mooseksen kirjassa ja varhaisen Israelin nousemiseen on lisääntynyt, arkeologien on helpompaa määrittää olosuhteet Kanaaninmaassa, kun Joosua ja hänen kansansa tulivat maahan. On hämmästyttävää kuinka vähän todisteita on laajasta sodankäynnistä ja kanaanilaisuskonnon ja kulttuurin syrjäytymisestä, mitä Joosuan kirja näyttää kuvastavan. Kun olen tehnyt yhteenvedon arkeologisista todisteista, esitän, että me voimme toisinaan joutua eksyksiin niiden olettamusten pohjalta, joita meillä on, kun me kohtaamme vaikeasti ymmärrettäviä pyhien

kirjoitusten kohtia. Vaikka pyhät kirjoitukset ovat luotettavia, niitten *ymmärtämiseen* vaaditaan koko eliniän kestäviä ponnisteluja. Voidaksemme ymmärtää Joosuan kirjaa meidän tulee ottaa huomioon se, että sen tarkoituksena on jotain muuta kuin vain yksinkertaisesti kertoa "mitä tarkalleen tapahtui" (nykymerkityksessä), kun Israel tuli Kanaaninmaahan. Osa Joosuan ymmärtämiseen liittyvää ongelmaa saattaa olla siinä, että sanat "tuhota" ja "tehdä loppu" eivät tarkasti kerro heprealaissanan *herem* merkitystä. Joosuan tarina on tulkittava pyhien kirjoitusten laajemman, jumalallisen suunnitelman pohjalta sellaisena kuin se on pyhien kirjoitusten muissa osissa. Se on kertomus, josta jokainen voi jatkuvasti oppia.

Tiedä



Kuva 2: James Jacques Joseph Tissot (1836-1902): Mooses (yksityiskoohta), n. 1896-1902.

Kun arkeologiset aikakirjat ovat selkeytyneet ja varmentuneet, kertomus Kanaaninmaan valloituksesta Joosuan kirjassa on muuttunut kiistakapulaksi. Johan Walton on tehnyt yhteenvedon kysymyksestä, jonka monet ihmiset ovat ottaneet esille - eritoten kauhistuttavan "etnisen puhdistuksen" valossa, jollaisia on nykyaikana ollut: [6]

"Onko Jumala jonkinlainen hirviö, joka syyllistyy kansanmurhaan tai hyväksyy sen?" Tästä on todellakin muodostunut suuri piikki monen kristityn lihassa... eikä vain siksi, että maailman skeptikot ovat esittäneet sen vakavana syytöksenä Raamattua vastaan, Raamatun Jumalaa vastaan ja niitä kristittyjä vastaan, joka suhtautuvat Raamattuun vakavasti. Siitä on muodostunut katalysaattori kristityille ryhtyä epäilemään Raamattua, epäilemään Jumalaansa ja epäilemään uskoaan."

Tässä artikkelissa yritän antaa joitakin alustavia vastauksia sellaisiin kysymyksiin kuin yllä on mainittu, joita saattaa tulla esiin Joosuan kirjaa luettaessa. Pohjana arkeologisen aikakirjan ymmärtämiselle - niin kuin se liittyy Raamatun kertomukseen Israelin saapumisesta Kanaaninmaahan - kertaan valittuja johtopäätöksiä 2. Mooseksen kirjan historiallisesta taustasta, joita käsiteltiin tämän sarjan aikaisemmissa artikkeleissa. Sen jälkeen esitän pääsyyt siihen, miksi Joosuan kirjasta on tullut suuri ongelma joillekuille tutkijoille.

Tukeudun raamatuntutkija John Waltonin työhön voidakseni tehdä johtopäätöksiä siitä, mitä "kirjaimellinen" Joosuan kirjan lukeminen olisi - unohtamatta sitä, mitä käsky "tuhota" merkitsee. Kuvailen myös joitakin tapoja, joilla Tuomarien kirjan luoma ajankuva näyttää sopivan yhteen historiallisten aikakirjojen kanssa.

Lopuksi esitän laajempia ajatuksia meidän ajastamme.

Katsaus aikaisempiin johtopäätöksiin Toisen Mooseksen kirjan historiallisista sisällöistä

Aikaisemmat artikkelit tässä sarjassa ovat kertoneet Israelin Egyptissä oleskelun historiallisesta sisällöstä ja heidän myöhemmästä matkastaan luvattuun Kanaaninmaahan. Seuraavien johtopäätösten tueksi on esitetty todisteita:

- *Tiedot egyptiläisistä traditioista Raamatun vitsauksia käsittelevissä kertomuksissa.* Kertomus vitsauksista 2. Mooseksen kirjassa on osoitus paljon syvällisemmästä tutustumisesta egyptiläisiin perinteisiin, uskontoon ja maagiseen tapakulttuuriin. [7] Itse asiassa se näyttää saaneen alkunsa henkilöistä, joilla oli perinpohjaista tietoa egyptiläisten perimätiedosta. Raamatun kertomus kokonaisuudessaan kertoo siitä, kuinka Jehova voitti faaraon ja hänen jumalansa. Tutustuminen sen yksityiskohtiin tekee selväksi, kuinka tietyt valinnat Jumalan voiman esittelemiseksi menivät vahvasti ja tarkasti perille Israelin egyptiläisiin vastustajiin.
- *Erämaavaelluksen kokoluokka ja aikajana.* Meiltä puuttuvat arkeologiset todisteet miljoonien israelilaisten ryhmän vaeltamisesta Siinain erämaassa eikä niitä todennäköisesti ole saatavissakaan. [9] Osa tästä johtuu siitä, että on miltei mahdotonta herättää henkiin todisteita seudun soista ja hiekasta, [10] mutta Raamatun kuvailemien suurien määrien epäuskottavuus johtuu muistakin syistä. [11] Vaikka on varmaa, että monet seemiläiset ihmiset tulivat Egyptiin ja lähtivät Egyptistä ennen israelilaisten pakoa Egyptistä, nykyiset todisteet tuntuvat osoittavan, että Mooseksen ryhmän on täytynyt olla suhteellisen pieni. [12] Mitä tulee israelilaisten lähdön ajankohtaan, näyttää perustellulta hyväksyä Gary A. Rendsburgin johtopäätös siitä, että “olipa historia minkäläinen tahansa, Raamatun kertomus on asetettava yleiseen Egyptin 19. ja 20. dynastioiden (1250-1175 eKr.) aikakehykseen”. [13] Yhteisymmärryksessä useimpien Raamatun tutkijoiden kanssa, jotka hyväksyvät israelilaisten vaelluksen historiallisena tapahtumana, tämä sijoittaisi israelilaisten *sorron* Egyptissä Ramses II:n (1279-1213 eKr.) ja hänen seuraajiensa, eritoten Merneptahin (1213-1203 eKr.), valtakauteen. Rendsburg kuitenkin sijoittaisi itse israelilaisten vaelluksen Ramses III:n valtakauteen (n. 1175 eKr.) Se oli Egyptin levottomuuksien ja kuihtuvan vaikutusvallan aikaa. Kun ajattelemme tätä yleistä aikakehystä yhdessä Merneptahin steelan (1209 eKr.) toimittamien todisteitten kanssa, näyttää siltä, että oli olemassa melko löyhästi järjestäytyneitä kansoja, jotka tunnettiin “Israelina”, ja jotka oli jo palannut Kanaaninmaahan Egyptistä aiemmin kuin Mooseksen johtama ryhmä, tai jotka ei olisi menneet Egyptiin alunperinkään.
- *Epäsuoria egyptiläisiä todisteita israelilaisten erämaavaelluksen ajoituksesta, jotka perustuvat rakenteellisiin rinnakkaisilmiöihin ja joihin liittyy kuvauksia Kadeshin taistelusta.* Vaikka seemiläisten kansojen läsnäolo Egyptissä on hyvin dokumentoitu, egyptiläisistä lähteistä ei ole kuitenkaan löytynyt mitään suoria todisteita israelilaisten erämaavaelluksesta. Tämä ei ole hämmästyttävää, koska egyptiläiset, kuten muut muinaiset kansat (ja nykykansat!) kaihoivat tappioista kertomista suoraan. Joshua Berman on kuitenkin löytänyt epäsuoria todisteita Egyptistä, jotka kertovat israelilaisten paenneen sortoa. [15] Hän on väittänyt, että vanhin kuvaus israelin lopullisesta lähdöstä Toisessa Mooseksen kirjassa tarkoitushakuisesti jäljittelee egyptiläisten propagandan rakennetta ja sanastoa, joka toitotti väitettyä voittoa Kadeshin taistelussa. Tämän selvityksen mukaan israelilaisten erämaavaellus olisi ominut tämän tarinan rakenteellisia aineksia ja sanastoa pilkatakseen faaraon epäonnistumista Mooseksen ja hänen seuraajiensa paon pysäyttämiseksi. Berman esittää myös, että raamatullisen israelilaisten erämaavaelluksen “merikertomuksen” [16] on varmasti kirjoittanut joku, joka eli pian tuon taistelun jälkeen ja joka tunsu hyvin egyptiläisten kaiverrukset, joissa siitä kerrottiin. Tämä ajoitus noudattelee johdonmukaisesti sitä

israelilaisten erämaavaelluksen aikataulua, jonka monet Raamatun tutkijat ovat hyväksyneet ja jota yllämainittu Rendsburg on kuvannut tarkemmin.

- *Israelilaisten erämaavaelluksen ajoitukseen liittyviä epäsuoria egyptiläisiä todisteita, jotka perustuvat vastaaviin selostuksiin Israelin leiristä, pyhäkköteltasta ja sen arkista.* Lisätessään tietoja todistusaineistoon, joka koostuu yksityiskohtaisesta Egyptin historian ja Toisen Mooseksen kirjan tradition tuntemuksesta, tutkijat kuten Michael M. Homan [17] ja Myung Soo Suh [18] ovat väittäneet vakuuttavasti, että faaraon leirin ja sotateltan pohjapiirros Kadeshin taistelussa muistutti tarkkaan israelilaisten leiriä ja pyhäkkötelttaa. Lisäksi Scott B. Noegel [19] muitten joukossa on korostanut egyptiläisiä yhtäläisyyksiä liiton arkun kanssa. Samanlaisia vertailuja voi tietenkin suorittaa pysyvien egyptiläisten ja israelilaisten temppekirakennelmien välillä, joiden alkuperäinen muotoilu sai innoituksensa niiltä, jotka ”yritt[ivät] vakavasti jäljitellä sitä järjestystä, jonka isät olivat vakiinnuttaneet ensimmäisten sukupolvien aikana ensimmäisen patriarkaalisin hallinnon päivinä”, [20] kuten MAP-tutkijat Hugh Nibley [21] ja John Gee [22] ovat väittäneet. Jos Bermanin perustelut pitävät paikkansa sen osalta, että Toisen Mooseksen kirjan kertomus käytti hyväkseen senaikaisten israelilaisten tietoa Kadeshin taistelusta, ei olisi kohtuutonta olettaa, että Israelin leirin rakentamista, pyhäkkötelttaa ja sen kalusteita ei olisi pelkästään ilmoitettu suoraan Moosekselle vaan sen lisäksi ne olisivat perustuneet enemmän tai vähemmän egyptiläisiin ennakkotapauksiin faraon sotaleirillä tuossa samassa taistelussa.
- *Todisteita meidän aikamme pyhistä kirjoituksista.* Koska myöhempien aikojen pyhät hyväksyvät Raamatun vain, jos se on ”oikein käännetty” [23], nykyajan pyhiin kirjoitusten lisätodisteet ja Joseph Smithin ja hänen seuraajiensa opetukset tarjoavat arvokkaan vahvistuksen (henkilökohtaisesti Kirtlandin temppelessä [24] Joseph Smithille ilmestyneen) profeetta Mooseksen historialliselle todellisuudelle, israelilaisten erämaavaelluksen yleisille puitteille (joihin viitataan monissa kohdissa aikamme pyhissä kirjoituksissa) - ja eritoten Herran yrityksille pyhittää Israel Siinailla (ks. eritoten JST 2 Mooseksen kirja 34:1-2 ja LK 84:6, 23-25, 31-34).
- Kun pidämme nämä johtopäätökset 2. Mooseksen kirjan historiallisesta sisällöstä mielessämme, me olemme valmiit tutkimaan kertomusta Israelin saapumisesta Kanaaninmaahan kuten sitä on kuvattu Joosuan kirjassa. Aluksi teen yhteenvedon kahdesta syystä, joiden vuoksi Joosua kertomus Kanaaninmaan valloituksesta on muodostunut ongelmalliseksi tutkijoille. Sen jälkeen esitän, että yleisten Joosuan ja Tuomarien kirjojen olettamusten uudelleentarkastelu voi antaa hyödyllisiä näkökohtia näihin ongelmiin.

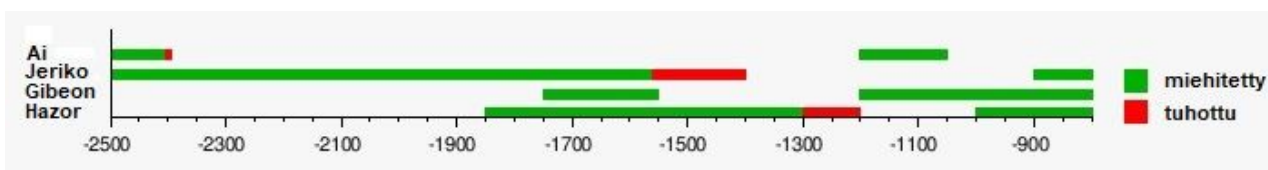
Miksi Joosuan kertomus Kanaaninmaan valtauksista on muodostunut ongelmaksi joillekuille tutkijoille?

Lyhyt vastaus yllä mainittuun kysymykseen voi yksinkertaisesti kuulua:

- *Todisteet merkittävästä asukasmäärän kasvusta ilman siihen liittyvää väkivaltaista tuhoa.* Päällisin puolin tämä löytö näyttää olevan ristiriidassa Joosuan kertomuksen kanssa, jossa hän puhuu Kanaaninmaan laajamuotoisesta sotilaallisesta valloittamisesta.
- *Todisteet uskonnollisesta jatkuvuudesta Kanaaninmaassa.* Arkeologit eivät ole löytäneet mitään todisteita merkittävistä muutoksista uskonnollisissa menoissa Kanaaninmaassa siltä todennäköiseltä ajalta, kun Joosua saapui luvattuun maahan. Tämä ja muut todisteet näyttävät olevan ristiriidassa israelilaisten suuren luokan maahanmuuton kanssa ja sen kanssa, että he olisivat onnistuneet tuhoamaan paikalliset traditiot ja vakiinnuttaneet pelkän Jehovan palvelemisen koko sillä alueella. [25]

Alla on lyhyt tiivistelmä näitten kahden löydön tueksi.

Todisteet merkittävästä väestönkasvusta ilman väkivaltaista tuhoa. Kautena, joka oletettavasti seurasi israelilaisten erämaavaellusta, on havaittavissa merkittävää “väestön kasvua maaseudulla ja takamailla, eritoten Jordanin länsipuolisessa keskeisessä mäkimaastossa, jossa raja oli avoin.” [26] “Runsaat arkeologiset todisteet” kumoavat kuitenkin sen mahdollisuuden “että olisi ollut suurimittaista sodankäyntiä kolmannentoista ja kahdennentoista vuosisadan näkökentässä:” [27]



Kuva 3. Yhteenveto arkeologisista todisteista, jotka koskevat neljän Joosuan mainitseman kaupungin miehitystä ja tuhoa. [28]

Yllä oleva kuva tiivistää arkeologiset todisteet, jotka koskevat neljän Joosuan mainitseman kaupungin miehitystä. Niistä kolmesta nimenomaisesti tulipalossa tuhoutuneiksi kerrotuista (Jeriko [29], Ai [30], ja Hazor [31]) vain Hazor näyttää olleen miehitettynä tuohon aikaan. Gibeon, tässä esitetty neljäs kaupunki, jonka kanssa Joosuan sanotaan “solmineen rauhan”, [32] oli asuttu n. 1200 eKr., muutaman vuosikymmenen ennen mahdollista aikaa, kun Israel saapui Kanaaninmaahan.

Arvostettu arkeologi William G. Denver vetää yhteen tutkijoiden nykyiset käsitykset asiasta: [33]

Kolmestakymmenestäneljästä paikasta Joosuan kirjassa vain Hazor, Zephath, Gaza ja kenties Bethel olisi voinut tulla voitetuksi tai edes tulla uhatuksi israelilaisten saapuessa - vielä vähemmän paikallisten alamaitten pakolaisten tai paimentolaisten tullessa. On saattanut olla joitakin paikallisia konflikteja paikallisen väestön ja uusien asukkaitten välillä, joista on nyt riittävästi osoituksia ... Joosuan kirja on kokonaan oikeassa vain kerran; se jättää Shechemin pois Joosuan luvusta 12, mikä osoittautuu oikeaksi, koska kyseistä paikkaa ei tuhottu.

Myöhemmin tässä artikkelissa esitän joitakin näkökohtia eroavaisuuksista arkeologisten tietojen ja Joosuan kirjan välillä.



Kuva 4. Jacques Joseph Tissot (1836-1902) : Epäjumalat tuodaan ulos (Tuomarien kirja 18:18), n. 1896-1902.

Todisteita uskonnollisesta jatkuvuudesta Kanaaninmaassa. Dever esitti yhteenvedon 2. Mooseksen kirjan uskonnollisesta jatkuvuudesta ennen ja jälkeen mahdollisen israelilaisen erämaanvaelluksen seuraavasti: "Me tiedämme nyt, että israelilaisten kansanuskonnolle tai perheuskonnolle (ja jopa organisoidulle uskonnolle) oli luonteenomaista monet samat vanhemmat kanaanilaiset piirteet alusta loppuun.[34]

Vaikka on todisteita *epäyhtenäisyydestä* muussa mielessä ennen ja jälkeen israelilaisten erämaavaelluksen mahdollisen aikajanan osalta (esim. väestömäärän kasvu mäkisellä maaseudulla, innovaatiot asuinrakennuksissa, talous, sosiaalinen rakenne ja poliittinen organisaatio [35]), Dever ja useimmat muut valtavirtaa edustavat arkeologit [36] ovat vetäneet sen johtopäätöksen, että suuri enemmistö ainakin niistä, joita hän kutsuu "proto-israelilaisiksi" ja jotka alkoivat asettua mäkiseutuun suuressa määrin, oli jo kanta-asukkaita Kanaaninmaassa ja täysin paneutuneita paikalliseen kulttuuriin: [37]

[Mäkiseudun uudet asukkaat] eivät olleet maahantunkeutujia, jotka halusivat olla valloittajia eivätkä pääasiallisesti maanälkäisiä paimentolaisia. He olivat lähinnä kotoperäisiä kansoja, jotka olivat maanpaossa sekä maantieteellisesti että ideologisesti. He löysivät turvapaikan [so., turvallisen pakopaikan] alueilta, jotka aikaisemmin olivat harvaanasuttuja, hyvin sopivia agraariseen talouteen ja elämäntyyliin. Ajanoloon nämä ihmiset muodostivat todelliset Israelin ja Juudan valtiot, jotka me tunnemme heprealaisraamatusta.

Vaikka nykyisten arkeologien antama kuva uskonnollisesta jatkuvuudesta Kanaaninmaassa ennen ja jälkeen israelilaisten erämaavaelluksen poikkeaa varhaisemmasta Israelin historian rekonstruoinnista, sen ei luulisi olevan liian hämmästyttävää, kun me otamme huomioon sen mahdollisuuden, että israelilaisten ryhmä, joka saapui Egyptistä, oli suhteellisen pieni, kenties ei yhtään sen suurempi kuin löyhästi järjestäytynyt, Merenephtahin steelassa tunnettu "Israel", joka eli Kanaaninmaassa, kun Joosua saapui.

Vaikka nämä alkuperäiset israelilaiset olivat riittävän selvästi erottuva ryhmä, jotta ne tunnettiin erillisenä kansana vuonna 1209 eKr., näyttää siltä, että he olivat sekoittuneet paikalliseen asujamistoon siinä määrin, että tänä päivänä heitä on enemmän tai vähemmän vaikeata erottaa kanaanilaisista heidän materiaalisten jäänteittensä pohjalta. Lyhyesti sanoen, aivan kuten Mooses piti helpompana viedä israelilaiset pois Egyptistä kuin poistaa "Egypti" Israelin lapsista, näyttää siltä, että olisi ollut hepompaa tuoda uusi israelilaisten ryhmä Kanaaninmaahan kuin poistaa "Kanaaninmaa" israelilaisista, jotka olivat sekaantuneet naapureihinsa jo sukupolvien ajan. Kestäisi pitkään ennen kuin kriittisestä massasta "sekoitettua kansanpaljoutta" [38] muodostuisi riittävän yhtenäinen ja selvästi erottuva - kulttuurisesti, poliittisesti ja uskonnollisesti - jotta se voisi muodostaa yhtenäisen Israelin kuningaskunnan Daavidin alaisena.

Onko olemassa hyviä syitä "epäillä epäilyksiämme"?

Voiko Raamattuun luottaa? Lukijat, jotka reagoivat arkeologiseen todistusaineistoon saattavat tuntea houkutusta turvautua äärimmäiseen kantaan. He saattavat esimerkiksi päättää, että Raamatun kertomukset Israelin saapumisesta Kanaaninmaahan ovat historiallisesta arvottomia ja kiinnittävät huomionsa pelkästään arkeologisiin löytöihin. Tai he saattavat sen sijaan päättää, että arkeologiset löydöt ovat yksipuolisia ja hyödyttömiä ja että heidän tulee kiinnittää huomiota pelkästään siihen, mitä Raamattu sanoo. Minusta kuitenkin olisi virhe turvautua kumpaankaan näistä ääriälylähestymistavoista. [39] Artikkelissa "Why and How Should We Study the Old Testament?" [Moksi ja miten meidän tulisi tutkia Vanhaa testamenttia] esitän joitakin syitä johtopäätöksilleni.

Tässä vaiheessa haluaisin kuitenkin alleviivata vakaumustani - enemmän kuin olisin voinut kuvitellakaan joitakin vuosia sitten - että voin yleisesti ottaen luottaa siihen, mitä luen Raamatusta, ja jopa varmemmin siihen, mitä luen meidän aikamme pyhistä kirjoituksista. Siinä valossa olen oppinut arvostamaan seuraavia Faulconerin neuvoja pyhien kirjoitustan lukemisesta: [40]

Olettakaamme, että pyhät kirjoitukset tarkoittavat tismalleen sitä, mitä ne sanovat, ja mikä tärkeämpää, olettakaamme, että me emme vielä tiedä, mitä ne sanovat. Jos oletamme, että me tiedämme jo nyt, mitä pyhät kirjoitukset sanovat, ne eivät voi jatkaa meidän opettamistamme. Jos me oletamme, että ne merkitsevät jotain muuta kuin mitä ne sanovat, riskinä on se, että me korvaamme lukemamme omilla ajatuksillamme sen sijaan, että me oppisimme sitä, mitä niillä on opettaa meille ... Olettakaamme, että jokainen näkökanta missä tahansa kohdassa, jota me luemme, on merkittävä, ja kysykäämme siitä merkityksestä. Jos me oletamme, että jotkin seikat ovat merkityksellisiä ja toiset eivät sitä ole, se on sama asia kuin jo tietää, mitä pyhät kirjoitukset tarkoittavat. Jotkin seikat saattavat osoittautua merkityksettömiksi, mutta me emme voi tietää ennen kuin olemme valmiit.

Samalla tavalla raamatuntutkija N. T. Wright huomauttaa, että jos me luemme tällä tavalla: [41]

... Raamattu ei jätä meitä pulaan. Te tulette kiinnittämään huomiota siihen; te ette istu tuomitsemassa sitä. Mutta teillä ei myöskään ole etukäteen muodostettuja ajatuksia siitä, mitä sen ja sen jakeen on merkittävä, jos se on totta. Teille selviää, että Jumala puhuu uutta totuutta sen kautta. Pidän sitä keinona raamatuntutkinnassani, että jos selviän pahimmasta ja havahdun, kun kuulen itseni sanovan: "No siinä tapauksessa tuo jae on väärin", olen varmaan kääntynyt väärästä kadunkulmasta jossain. Mutta se ei tarkoita, että tuputan sitä, minkä arvelen olevan oikein, tuohon raamatunkohtaan sijoitettavaksi. Sen sijaan se merkitsee sitä, että minun on eletävä tuon tekstin kanssa epämukavasti - joskus jopa vuosikausia (tämä on vakavamielistä omaelämäkertaa), kunnes äkisti tulen jonkin eri kadunkulman takaa ja tuossa jakeessa onkin paljon perää; perää, jota en olisi havainnut, jos olisin vaatimalla vaatinut alunperin esittämäni näkökantaa huomioon otettavaksi.



Kuva 5. Vanhin Dieter F. Uchtdorf

Yleistäessään tämänlaista lähestymistapaa vanhin Dieter F. Uchtdorf tunnetusti antoi innoitetun neuvon: "Epäile epäilyksiäsi ennen kuin epäilet uskoasi." [42]

Voivatko meidän olettamuksemme johtaa meitä harhaan? Vaikka olen oppinut *luottamaan* pyhiin kirjoituksiin, olen myös jo alkanut oppimaan sen, kuinka vähän minä todella *ymmärrän* niitä. Itse asiassa ajattelen joskus, että se, mitä jo tiedän, on asettunut tuon ymmärtämisen tielle. Kokemus on opettanut minulle, että jos hulttomasti oletan, että nykyinen tapani tarkastella jotain tiettyä kohtaa on *ainoa* tapa tarkastella sitä, vaarana on, että teen jotain sellaista, mikä tunnetaan nimeltä "Fregen virhe":

Kun [Gottlob] Frege kuuli, kuinka [Bertrand] Russell oli löytänyt paradokseja omista ja Fregen teorioista, hän huudahti: *“Die Arithmetik ist in Schwanken geraten!”* (Suunnilleen: “Aritmetiikka on pantu kieppumaan!”). Itse asiassa se ei ollut aritmetiikka, vaan Fregen aritmetiikkateoria, joka pantiin kieppumaan.

Kuinka voin välttyä Fregen virheeltä Joosuan kirjan osalta? Sen onnistumiseksi, minun on tarpeen tarkastella uudestaan “teoriaa”, joka tiedostamatta tukee sitä, minkä minä tunnen kirjan tarkoitukseksi. Siinä valossa on kaksi olettamusta, joita voisi tarkastella uudelleen:

1. *Joosuan kirjan tarkoituksena on yksinkertaisesti selvittää “mitä tarkasti ottaen tapahtui” (nykymielessä), kun israelilaiset saapuivat Kanaaninmaahan;*
2. *Joosuan kirja ja Tuomarien kirja kertovat saman tarinan.*

Oletamus 1: Joosuan kirjan tarkoituksena oli yksinkertaisesti selvittää, “mitä tarkalleen tapahtui” (nykymielessä), kun israelilaiset tulivat Kanaaninmaahan. Profeetta Joseph Smith oli sitä mieltä, että pyhien kirjoitusten kohta tulisi “ymmärtää juuri sellaisena kuin se on kirjoitettu.” [44] Kun näin sanomme, on kuitenkin todettava, että se, minkä muinaiset kansat ymmärsivät olevan kirjaimellinen pyhien kirjoitusten tulkinta, ei olekaan sama, mitä useimmat ihmiset ajattelevat tänään.

Vaikka nykyään on tapana käyttää termiä “kirjaimellinen” kertomuksista, jotka ovat tarkkoja lehtimiesten mittapuiden kannalta, heidän käyttäessään sanoja “kuka, mitä, milloin ja missä”, nykyaikaa edeltäneet ennemminkin ymmärsivät sanan “kirjaimellisesti” ajatellen “mitä kirjaimet, so., sanat sanovat” [45] - eli toisin sanoen, mitä ne merkitsevät laajemman, jumalallisten asioiden järjestyksen kannalta. Selittäessään eron “mitä tarkalleen tapahtui” meidän aikamme kannalta asiaa katsellen ja totuuden nykyaikaa edeltävän merkitsevän ilmaisemisen kannalta, professori James E. Faulconer antaa seuraavan esimerkin: [46]



Kuva 6: Kupista kaataminen

“Se, että henkilö A kohotti vasemman kätensä, kääntyi myötäpäivään niin, että 0,03 millilitraa nestettä vuosi siinä kädessä olevasta lääkepullosta astiaan, joka oli A:n ja B:n puolivälissä, ei tarkoita samaa kuin että Henry kaatoi myrkyn Richardin kuppiin.” [47]

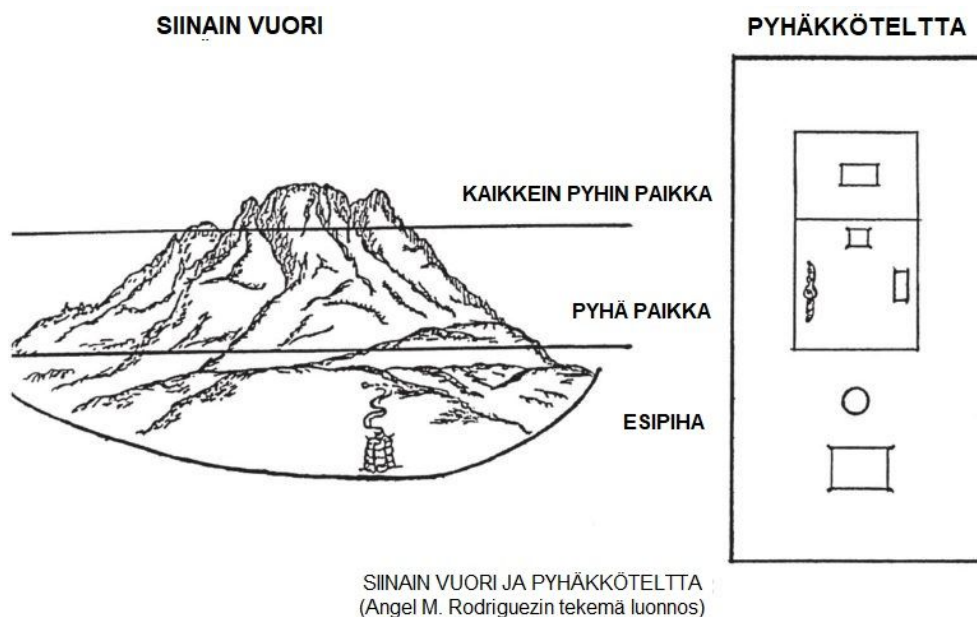
Sama videopätkä, eri kertoja.

Niille, jotka kirjoittivat Raamatun, ei tavallisesti riittänyt kuvailla tapahtumia valokuvan tarkkuudella. Sen sijaan innoitettu kirjoittaja useimmiten halusi kirjoittaa historiaa tavalla, joka tunnisti Jumalan käden kaikissa tärkeissä tapahtumissa. [48] Muinaisille ihmisille tärkeitä tapahtumia historiassa olivat ne, jotka olivat osa “yhtä ikuista ympyrää”. [49] He ponnistelivat auttaakseen lukijaa huomaamaan, että nykytapahtumat olivat yhdenmukaisia jumalallisten mallien kanssa, joita nähdään toistuvasti pyhien kirjoitusten “tyypeissä” muina historiallisina aikoina - muinaisina ja tulevaisina. Yksinkertainen kuvaus pelkistä tilaisuuteen liittyvistä “tosiseikoista” - sen kaltaisina joihin me kulttuurimme kasvatteina olemme tottuneet, ei kelpaisi esi-isillemme. [50] Muinaisten kirjoittajien mielestä se, mitä lukijat tarvitsivat eniten, ei ollut mikään yksinkertainen kronologinen luettelo tapahtumista, vaan he tarvitsivat apua pikemminkin siihen, että he huomaisivat, että tietty kertomus heijastui sekä taaksepäin että eteenpäin muualle pyhissä kirjoituksissa. Tämä edellytti kertomuksen yksityiskohtien muovaamista niin, että niitten sopiminen asiaan kuuluviin malleihin olisi ilmiselvää valveutuneelle ja tarkkaavaiselle yleisölle. [51]

Typologia

Yllä [otsikon linkin takana] oleva taulukko [53] antaa esimerkin tästä Raamatun käytännöstä. Se osoittaa, miten kaaoksen/tulvan, luomisen/vaelluksen ja liiton teemat toistuvat kautta Vanhan ja Uuden testamentin. [54]

Raamatun historialliset kirjat ovat tietenkin erilaisia siinä määrin kuin ne liittyvät typologisen kaavan tapahtumiin, joita ne kuvaavat. Esimerkiksi - kuten alla huomaamme - Tuomarien kirjan toimittajalla näyttää olevan erilainen kattava suunnitelma kirjalle kuin se typologinen työjärjestys, joka kattaa Raamatun kuusi ensimmäistä kirjaa. Sen työjärjestyksen vuoksi me kulkisimme harhaan, jos me lukisimme Joosuan kirjan ikään kuin se olisi pelkästään historia “siitä, mitä tapahtui”, kun israelilaiset tulivat luvattuun maahan. Sitä ei voi myöskään pitää vähättelevästi pelkästään “legendana, joka juhlistaa paikallisen kansansankarin oletettuja urotöitä.” [55]



Kuva 8. Siinain vuoren ja pyhäkköteltan vertailu

Paremminkin se “kirjaimellinen” ymmärtäminen, mitä me tavoittelemme Joosuan kirjassa, löytyy, kun me selvitämme yhteydet Raamatun kuuden ensimmäisen kirjan nk. “takkuisissa juonissa” ja

tulkitsevassa lähestymistavassa, joka yrittää ymmärtää, kuinka kertomusten yksittäiset juonet sopivat isompiin juoniin viidessä Mooseksen kirjassa ja Joosuan kirjassa - ja vielä pitemmälläkin. [57]

Mikä on selkein tapa, millä Joosuan kirja on yhteydessä muuhun hexateukkiin [viiteen Mooseksen kirjaan ja Joosuan kirjaan]. Se on epäilemättä yhteinen teema, jossa Jumalan pyrkimyksenä on perustaa pyhä paikka ja saada valmistautuneet ihmiset asumaan Hänen luonaan. [59] Tämän sarjan aikaisemmassa artikkelissa esitimme, että tämä teema on keskeinen israelilaisten Siinailla oleskelulle ja sen merkittävin rinnakkaisilmiö luomiskertomuksen ja Eedenin puutarhaa koskevan kertomuksen temppelin malleina toimimiselle. Yllä olevaa kuvaa käytettiin havainnollistamaan Siinain ja israelilaisten pyhäkköteltan välistä vastaavuutta.

Kuvitelkaapa nyt samanlaista vastaavuutta pyhäkköteltan ja koko Luvatum maan välillä. Jesajan kuvattua sitä "Herran temppelin vuoreksi", [60] Jerusalemin temppeli tunnustetaan - niin kuin Edenkin - sekä Siinain huipun vastineeksi että myös pyhän keskuksen vertauskuvaksi. [61] Kuten kuuluisa kappale *Midrash Tanhumassa* sanoo: [61]

Aivan niin kuin napa on sijoitettu henkilön keskelle, niin myös Israelin maa on maailman napa [63]... Israelin maa sijaitsee maailman keskellä; Jerusalem on Israelin maan keskipisteessä; pyhäkkö on Jerusalemin keskipisteessä; temppelirakennus on pyhäkön keskipisteessä; arkki on temppelirakennuksen keskipisteessä, ja peruskivi, josta maailma perustettiin, on temppelirakennuksen edessä.

Sellaisissa traditioissa temppelin pyhä keskus (tai analogisesti pyhän vuoren huippu) on tyypillisesti kuvattu pyhimpänä paikkana, ja pyhyden määrä vähenee suhteessa välimatkaan keskustasta (eli huipusta). [64] Ajateltaessa Pyhää maata Herran asuinpaikkana, Jordan-virta - Kanaaninmaan itärajana - vastaa pyhän tilan ulkoisinta rajaa. [65]

Joosuan kirjassa kuvattu rohkea toivo israelilaisten paluusta on, että tällä kertaa heitä ei karkoitettaisi "Eedenistä" lankeamisen vuoksi. Se liitto, jonka Jumala solmi Abrahamin kanssa siitä, että hänen jälkeläisensä perisivät lupauksenmaan kaikiksi ajoiksi, näytti saavuttaneen täyttymyksensä. [66] Joosuan kirjan vilpiton kaipuu on, että israelilaiset olisivat päättäväisiä tällä kertaa eivätkä seisoi "loitolla" [67] Herran luota kuten he olivat tehneet Siinailla - vaan he rakentaisivat temppelin maan sydämeen ja perimmäisesti valmistautuisivat kohtaamaan Jumalan kasvoista kasvoihin - voidakseen siitä pitäen saada "asua Herran huoneessa päivien[sä] loppuun asti." [68]

Vaikka tässä artikkelissa en voi viipyä pitkään Joosuan kirjan temppeleiheissa, [69] haluaisin viitata John Waltonin kirjoituksiin kuvatakseni kanaanilaisten valloittamisen merkitystä temppelin kannalta. Ennen kuin ryhdyn siihen, on tärkeitä ymmärtää maan merkitys suhteessa liittoon, jonka Jumala solmi israelilaisten kanssa: [70]

Muinaisessa maailmassa oli tavallista eliiteille (varsinkin kuninkaille) luovuttaa maaomaisuuksia uskollisille tai tärkeille työtovereille eli vasalleille. Kuitenkin maa-ala tietenkin pysyi lääninherran omaisuutena. Nämä luovutukset olivat hyvinkin ehdollisia, mutta myös pitkäluonteisia (so., ei tietyksi ajaksi vaan ikuisiksi ajoiksi, pysyväiseksi omaisuudeksi). ... Sana *ôlām* (iankaikkinen, ikuinen) ei sisällä ajatusta siitä, että maanomistusta ei voi koskaan perua, mistä todistaa se seikka, että se peruttiin [israelilaisten] pakkosiirtolaisuuden aikana. Miksi Jumala sitten tarjosi maata osana liittoa, ja mikä merkitys sillä on liitossa? Koko Raamatun todistusaineiston pohjalta ehdotan, että maata ei anneta israelilaisille asuinpaikaksi vaan palvelemaan Jahven tarkoituseriä, kun hän perustaa asumuksensa kansansa keskuuteen. Se ei anna heille paikkaa, missä asua, vaan tärkeitä on se, että se on siellä, missä he asuvat Jumalan läsnä ollessa. Jahve

aikoo asua heidän keskuudessaan maantieteellisellä alueella, josta tulee pyhä Hänen läsnäolonsa vuoksi. Tällä maalla on tekemistä Hänen läsnäoloonsa liittyvien aikomusten kanssa; Hän haluaa paikan, jossa Hän elää kansansa keskuudessa, eikä pelkästään halua antaa kansalleen asuinpaikkaa. [71]...

Vanhan testamentin lopussa, kun profeetat puhuvat israelilaisten tulevasta palauttamisesta ja paluusta pakkosiirtolaisuudesta, maan palauttaminen miltei aina liittyy heidän keskuuteensa palautettuun Jumalan läsnäoloon.[72]

Kun yritämme ymmärtää, mistä syystä Jumala käski israelilaisia "lyömään" kansat, jotka elivät Kanaaninmaassa, "tuoamaan" heidät tyystin, "tekemään lopun" heistä, "olemaan solmimatta liittoa heidän kanssaan ja olemaan osoittamatta heille armoa", [73] on pidettävä mielessä, että meillä on melko niukalti löydettävää Vanhaa testamenttia lukuun ottamatta. Joosua ei mainita nimeltä kertaakaan meidän aikamme pyhissä kirjoituksissa, ja profeetta Joseph Smith mainitsee hänen nimensä ohimennen vain kaksi kertaa. [74] Kuitenkin kanaanilaisten pahuus tuomitaan laajalti kohdassa 1. Nefi 17:32-40. [75] Tämän kappaleen ydin on se, että "tämä kansa [so.,kanaanilaiset] oli hylännyt Jumalan jokaisen sanan, ja he olivat pahuudessa kypsät; ja Jumalan vihan täyteys oli heidän päällensä; ja Herra kirosi maan heitä vastaan ja siunasi sen meidän isillemme." [76]

Vaikka jotkin tutkijat ovat väittäneet, että kanaanilaiset eivät olleet syyllistyneet mihinkään syntiin, joka oikeuttaisi heidän tuhonsa, [77] Nefin tekemä kanaanilaisten tuomitseminen on ymmärrettävämpää, jos me oletamme, että jotkut heistä olivat alkuperäisiä israelilaisia, joitten esi-isät olivat kerran olleet osa liiton kansaa, niin kuin oletettavasti olivat Jordanin itäpuolen Abrahamin kansatkin, joita Israel oli kohdellut vastustajina. Sen lisäksi Sodomian ja Gomorran asukkaat tarjoavat ennakkotapauksen muusta kuin liittokansasta, jotka katsottiin kypsäksi Herran tuholle. [78] Sodomiiteista presidentti John Taylor, siihen aikaan apostoli, kirjoitti: [79]

[Herran silmissä] oli parempi tuhota muutamia ihmisiä kuin aiheuttaa kurjuutta lukuisille. Ja siksi vanhan maailman asukkaat ja Sodomian ja Gomorran kaupunkien asukkaat tuhottiin, koska heidän oli parempi kuolla ja siten menettää vapaa tahto, jota he käyttivät väärin, kuin tuottaa niin paljon kurjuutta heidän jälkeläisilleen ja hävitystä miljoonille syntymättömille ihmisille.

Meidän kanaanilaisten kohtaloa koskevalle keskustelullemme on tärkeätä sana *herem*: [80]

Heprean sanan *herem* yleiset englanninkieliset käännökset (ASV=American Standard Version: "utterly destroy" [tyystin tuhoata]; NIV=New International Version: "destroy totally" [tuhota täysin]; CEB=Common English Bible: "place under the ban" [laittaa kiellon alaiseksi]; NET=New English Translation: "utterly annihilate" [täysin hävittää] ESV=English Standard Version "devote to destruction" [pyhittää tuholle] ovat harhaanjohtavia, koska sana määrittelee jotain, mitä tapahtuu jollekin (so., se tuhoutuu). Vaihtoehtoisesti me ehdotamme, että sana itse asiassa viittaa jonkin poistamiseen ihmiskäytöstä. Painotus ei kohdennu esineeseen vaan jokaiseen sen ympärillä olevaan; "kukaan ei käytä tätä". Kun *herem*-sanat objektit [kohteet] tuhoataan, tuhon tarkoituksena on varmistaa, ettei kukaan voi käyttää sitä, mutta kaikkia *herem*-sanat osoittamia kohteita ei hävitetä. On huomionarvoista, että Joosua 11:12-13 kertoo, että kaikki pohjoiset kaupungit olivat *herem*, ja kuitenkin Joosua tuhoaa ainoastaan yhden niistä (Hazor). Samalla tavalla peltoa, joka on *herem*, ei tuhota vaan siitä tulee pappien omaisuutta. [81] Tuhoaminen - kun sitä tapahtuu - on keino jonkin muun tavoitteen saavuttamiseksi...

Israelin kansa [pyhien kirjoitusten käsitteenä] viittaa yhteisön abstraktiseen identiteettiin - eikä jokaiseen israelilaiseen yksilöön. Sama koskee kansoja, jotka asuttavat maata. Hivviläiset, perissiläiset, girkasiläiset, jne. eivät viittaa noitten etnisten ryhmien jokaiseen jäseneseen

yksilöllisesti; ne viittaavat yhteisöihin, joihin he osallistuvat ja joista heidän identiteettinsä on lähtöisin. Eli mitä identiteetille merkitsee se, että sen yhteydessä käytetään verbiä *herem*? Jos *herem* tarkoittaa "poistaa käytöstä", identiteetin poistaminen käytöstä riippuu siitä, mihin identiteettiä käytetään. Ehdotamme, että toimenpide on verrattavissa siihen, mitä me yritämme aikaansaada lakkauttamalla organisaation. Sen tekeminen ei tyypillisesti sisällä kaikista jäsenistä eroon pääsyä, vaan se tarkoittaa sitä, ettei yksikään pysty enää sanomaan, että "olen X:n jäsen". Toisen maailmansodan jälkeen, kun liittoutuneet tuhosivat kolmannen valtakunnan, he eivät surmanneet jokaista yksittäistä saksalaista sotilasta ja kansalaista; he surmasivat eritoten ja tarkoituksellisesti johtajat (vrt. niitten kuninkaitten litaniaa, jotka surmattiin miekalla kohdassa Joosua 10-13) sekä polttivat liput, kaatoivat muistomerkit, purkivat hallituksen ja komentoketjun, riisuiivat armeijan aseista, miehittivät kaupungit, kielsivät symbolit, mustamaalasi ideologian ja estivät yritykset herättää se uudelleen henkiin - mutta useimmat ihmiset jätettiin rauhaan ja useimmat niistä, joita ei jätetty, olivat sodan uhreja. Tätä tarkoittaa sanonta "to *herem* an identity" [tuhota identiteetti]... Eräässä mielessä identiteetti on tarpeen riisua pois, jotta kanaanilaiskansat eivät voi sitä käyttää... koska... sillä... olisi kielteisiä seurauksia israelilaisille miehittäjille...

Mutta mikä on tätäkin tärkeämpää on kuitenkin se, että identiteetti on poistettava, jotta *Israel* ei voi käyttää sitä. Tämä on keskeistä sille uhkalle, että "niistä tulee teille pyydys ja ansa". [82] Kun ei-israelilaisia identiteettejä on olemassa rinnan israelilaisten identiteetin kanssa, synkretismi [oppien sekoittuminen], vieraitten uskonnollisen tapojen ja uskomusten omaksuminen, hipoo todennäköisyyttä. Kun lähistöllä on ei-israelilaisyhteisö, on mahdollista, että israelilaiset solmivat avioliittoja ulkopuolisten kanssa ja samalla menettävät israelilaisidentiteettinsä merkit ja katoavat...

Muukalaisten yhteisöjen sallittiin olla olemassa israelilaisten keskuudessa (ks. esim. [filistealaiset] kreetit ja pleetit, jotka muodostivat Daavidin henkilökohtaisen vartijajoukon), mutta vaikka heitä ei oteta mukaan israelilaiseen yhteisöön, heidän on kuitenkin noudatettava liiton järjestystä. [83]... Jos muukalaiset noudattavat liiton järjestystä, he eivät ole *tô 'ēbâ* [sopimattomia] eivätkä ole ansana israelilaisille, ja sen vuoksi ei ole mitään syytä tuhota [*herem*] heitä.

Ajatus siitä, että koko Luvattu maa oli pyhä paikka, merkitsee sitä, että sen, joka häpäisee sitä tilaa ei voida antaa asua Israelin maassa: [84]

Mielenkiintoinen vertaus on tapahtumassa, jossa Jeesus puhdisti temppelin. Hän "karkotti" [85] sekä ostajat että myyjät [86], koska he rikkoivat pyhän paikan kaavoituslakeja [87] (harjoittamalla inhimillisiä toimia). On todennäköistä, että mukaan mahtui joitakin turmeltuneita toimia (Hän kutsui heitä varkaiksi), mutta heidät karkoitettiin, koska heidän paikallaolonsa (eivät heidän toimensa) olivat häpeäksi (*tāmē*) ja vastoin pyhän alueen järjestystä (*tô'ēbâ*).

Olettamus 2: Joosuan kirja ja Tuomarien kirja kertovat saman tarinan. Vaikka emme pidä kertomusta eri kaupunkien tuhosta Joosuan kirjassa "historiana", jopa skeptinen Dever tekee sen johtopäätöksen, että "Tuomarien kirjan valikoiva lukeminen sopii hyvin arkeologisiin tietoihin".[88]

Hän huomauttaa, että kaikista niistä paikoista Jordanin länsipuolella, joitten kerrottiin "tulleen valloitetuksi, so., tuhotuksi, kolmekymmentäneljä mainitaan Joosuan kirjassa, mutta vain kolme Tuomarien kirjassa: Bezek, Jerusalem ja Hazor." [89] Hän myös mainitsee, että Tuomareitten kirjan ensimmäinen luku antaa "luettelon yli 12 paikasta, joita ei valloitettu - joissain tapauksissa paikkoja (esim. Hazor), jotka Joosuan kirja väittää tulleen tuhotuksi." [90]

Waltonin vivahteisemman heprean sanan *herem* ymmärtämisen valossa onko mahdollista, että jotkin kanaanilaisten kaupungeista olisi "voitettu" tavalla, joka ei edellyttänyt rakennusten tai niiden asukkaitten merkittävää tuhoamista? Jos se olisi totta, Joosuan kuvaama "nopea ja täydellinen valloitus", jossa väestö kukistettiin, olisi muuta kuin puhdasta liioittelua. Ja eroja Tuomarien kirjaan nähden voisi pienentää. Ei ole epäilystäkään siitä, että nuo kaksi kirjaa toimitettiin eri näkökulmista. Joosuan papillinen optimismi ja keskittyminen liittoon sopisi paremmin kertomaan israelilaisten voitokkaasta asenteesta heidän saapuessaan luvattuun maahan, kuin raportoimaan Kanaaninmaan mäkiseen maastoon asettuneitten ihmisen jokapäiväisestä elämästä seuraavien useitten vuosikymmenten aikana.

Joosua

1. Nopea, täydellinen valtaus
2. Filistealaiset voitettiin; samoin midianilaiset ja muut
3. Laaja maa-alue; välitön valtaus
4. Keskitetty uudellenorganisointi; nopea muutos
5. "Sukukuntien" solidaarisuus Joosuan alaisena
6. Liitto Jahven kanssa
7. Vähäinen kiinnostus tavalliseen kansaan, päivittäiseen elämään
8. Vähän tai ei mitään yhtäpitävyyttä arkeologisen tiedon kanssa

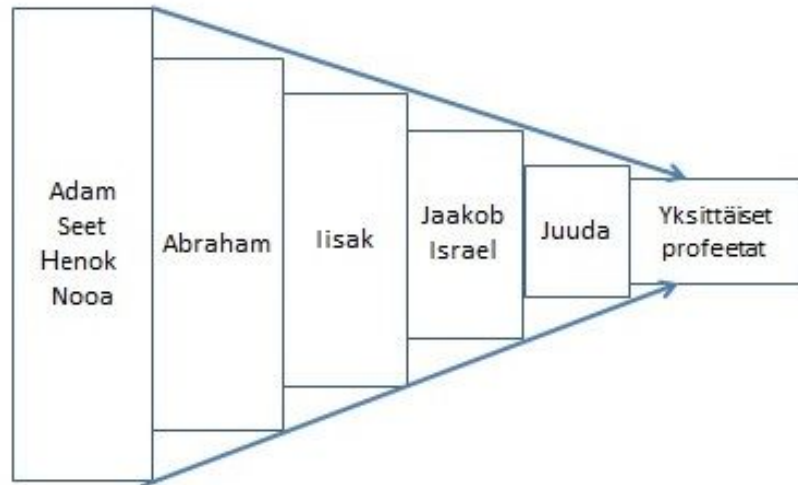
Tuomarien kirja

1. Symbioosi kanaanilaisten kanssa
2. Amalekilaisia on edelleen
3. Pieni, hajautettu kokonaisuus
4. Pitkä sosio-taloudellinen evoluutioprosessi
5. "Yhteisöllinen" yhteisö; kotituotantomalli
- 6- Perheuskonto: monijumalaisuus
7. Lukuisia yksityiskohtaisia kuvauksia kyläelämästä
8. Joitakin yhtäpitäviä yksityiskohtia arkeologisen tiedon kanssa

Kuva 9. Deverin vertailu Joosuan ja Tuomarien kirjojen teemojen välillä.

Tuomarien kirjan kuvassa elämästä israelilaisten siirtokunnissa Dever näkee myös historiallista arvoa ja sanoo, että "sen ympärillä on totuuden kaikua": [92]

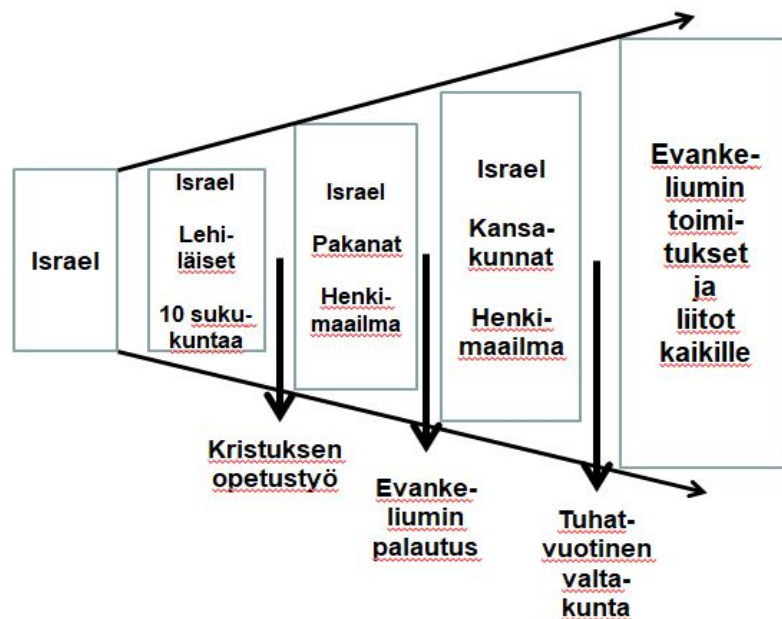
Kertomuksen ydin koostuu jokapäiväistä elämää kuvaavista kuvauksia ajalta ennen valtiota, jolloin "Israelissa ei vielä ollut kuningasta ja jokainen toimi niinkuin itse hyväksi näki." [93] Kuvaus koskee jopa kaksisataa vuotta kestänyttä kamppailua karismaattisten johtajien alaisena maassa olevien muitten kansojen kanssa - missä on kysymys sosioekonomiseen, poliittiseen ja kulttuuriin liittyvän muutoksen pitkällisestä prosessista.... Eritoten useat jokapäiväisistä kertomuksista Tuomarien kirjassa ovat täynnä yksityiskohtia, jotka ovat tuttuja kenelle tahansa arkeologille. Niihin kuuluisi Ehudin kattohuone; [94] palmu, jonka alla Debora istui; [95] Gideonin huonekunta (isän talo) härkineen, puimatantereineen, viinipusertimiseen, kotialttareineen ja kylän sukulaisineen ja työtovereineen; [96] Jefta ja Israelin vanhimmat; [97] dialektiset muunnelmat ja *šibbolet* -tapaus; [98] nasaretilaiset ja kaipuu yksinkertaisempiin aikoihin; [99] Samson ja filistesialaiet; [100] Miikan kotipyhäkkö [101] ja vuotuinen maatalousjuhla sekä Silon tyttären pettäminen. Hieman muotoa muokaten raamatullisissa sosio-ekonomisissa ja yhteisöllisissä termeissä voi havaita vastaavuuksia arkeologiseen aineistoon.



Kuva 10. Näkymä Raamatusta historiana, jonka perspektiivi kapenee kapenemistaan. Stephen T. Whitlockin ystävällisellä luvalla.

Miksi

Ensimmäinen Mooseksen kirja alkaa kertomuksella koko ihmiskunnasta ja päättyy siihen, kun Herra keskittyy yhteen perheeseen - Abrahamin perheeseen. Toisen Mooseksenkirjan kertomus ja Kanaaninmaan asuttaminen kuvaavat tuon perheen muuttumista liitonkansaksi. Vaikka Mormonin kirja tekee selväksi, että Jumala ei unohtanut Efraimia, Manassea eikä hajaantuneita Israelin sukukuntia, Raamattu lopulta kaventaa huomionsa Juudan sukukuntaan ja Vapahtajan edessä olevaan syntymään - Jumala oli luvannut Abrahamille, että hänessä "tulevat siunatuiksi kaikki sukukunnat maan päällä". [103]



Kuva 11. Pelastushistoria jatkuvasti laajenevana tapahtumana. Stephen T. Whitlockin luvalla.

Jeesuksen Kristusken opetustyö oli käännekohta, joka oli merkinä laajan lähetystyön aloittamisesta, joka ulottuisi Israelin ulkopuolelle. Evankeliumia ei vietäisi pelkästään pakanakansoille vaan myös henkimaailmaan - todistuksena siitä, että Herra tahtoi "ilmaista nämä asiat kaikelle lihalle" [104] Jumalan palautetun kirkon tarkoitus on valmistaa uskollinen kansa, joka "täyttää maailman". [105] Tuhavuotisen valtakunnan aikaan me näemme Jumalan Abrahamille antaman lupauksen lopullisen täyttymisen - kaikki ihmisperheen jäsenet, jotka sitä haluavat, sidotaan yhteen sinetöivään ketjuun, joka ulottuu häneen saakka ja hänen kauttaan ensimmäisiin vanhempiimme, Adamiin ja Eevaan. [106]

Kauan sitten juutalaiset tietäjät odottivat maailmanlaajuista pelastusta, kun he profetoivat, että "Jerusalem on olla [niin laaja] kuin Israelin maa ja Israelin maan [niin laaja] kuin koko maailma." [107] Kunnes tuo päivä koittaa, uskollisena eläminen maailmassa, joka on usein välinpitämätön Jumalaa ja Hänen lakiaan kohtaan, voi joskus osoittautua haasteelliseksi, kuten käy ilmi juutalaisesta Sodoma koskevasta kansantarusta: [108]

"Vanhurskas mies saapui kaupunkiin ja kiersi siellä kehottamassa ihmisiä tekemään parannus. Mitä vähemmän hänestä piitattiin, sitä äänekkäämpiä olivat hänen kutsunsa parannukseen. Eräänä päivänä nuori poika sanoi hänelle: "Miksi sinä jatkuvasti huudat ihmisille, että heidän tulee muuttaa käyttäytymistään? Olet ollut täällä jo pitkän aikaa, etkä ole tehnyt minkäänlaista vaikutusta kehenkään." "Kun saavuin tänne;" mies vastasi, "toivoin, että huutamiseni muuttaisi Sodoman ihmisiä. Nyt jatkan huutamista, jotta Sodoman ihmiset eivät muuttaisi minua!"

Tietenkin Jumalaa murehduttaa sekä uskovien että uskoa vailla olevain kohtelu sekä myös se, ymmärtävätkö parhaimmat Hänen kansastaan, mitä heiltä vaaditaan, jotta heidän kärsivällisyytensä ja heidän laupeutensa epäuskoisia kanssaihimiä kohtaan konsanaan lähestyisi Hänen laupeuttaan. Kerrotaan epäjumalia palvovasta ihmisestä, joka kieltäytyi kunnioittamasta Herraa hänelle annetun leivän vuoksi. Abraham "joka raivostui miehelle, ajoi miehen erämaahan." Kun Jumala näki sen, Hän nuhteli miestä ja sanoi: "Ajattele, kolme sataa yhdeksääkymmentäkahdeksan vuotta, koko sen ajan kun ihminen on ollut olemassa, minä olen kannatellut häntä enkä ole tuhonnut häntä maanpinnalta. Sen sijaan olen antanut hänelle leipää syötäväksi, pukuun hänet, enkä ole antanut minkään puuttua häneltä... Miten sinä päädyit karkoittamaan hänet etkä sallinut hänen asua teltassasi edes yhtä yötä?" Sen kuultuaan "Abraham nopeasti toi [miehen] takaisin telttansa... ja lähetti hänet kaikessa rauhassa matkoihinsa seuraavana aamuna." [109]

"Egyptin" ja "Kanaaninmaan" Israelilaisista erottamisen ongelma, jotta he olisivat kelvollisia astumaan Hänen luokseen, vaivaa meitä edelleen tänäkin päivänä. Puhuessaan Nairobissa temppeleistä, joka pian rakennettaisiin Keniaan presidentti Russell M. Nelson sanoi: "En tiedä, kuinka pitkää temppelein rakentaminen kestää, mutta järjestetään pieni kilpailu: Katsotaan, voitteko te muovata elämäenne valmiiksi sitä varten ja valmistaa esi-isiänne koskevat asiakirjat valmiiksi temppelein tulemistakin varten." [110]

Kiitän Kathleen M. Bradshaw'ta hänen rakkaudestaan, tuestaan ja neuvoistaan tämän artikkelin kirjoittamisen yhteydessä. Kiitos myös Jonathan Rileyille ja Stephen T. Whitlockille arvokkaista kommentteista ja kysymyksistä.

Lisäaineistoa

Ks. W. G. Dever, *Beyond the Texts*, jossa tarkastellaan syvällisesti ja ajanmukaisesti arkeologia varhaiseen Israeliin liittyviä löytöjä.

Ks. J.H. Walton *et al.*, *Lost World of the Israelite Conquest*, jossa on syvällisiä tietoja evankeliselta tutkijalta Kanaanin valloittamisesta. Ks. myös hänen kirjaansa, joka esittelee Vanhan testamentin teologiaa, joka perustuu Jumalan keskeiseen tarkoitukseen tuoda kansansa luokseen (J. H. Walton, *Old Testament Theology*).

John Waltonin haastattelu, joka koskee hänen kirjaansa Kanaaninmaan valloituksesta on seurattavissa osoitteessa:

https://www.youtube.com/watch?v=Fbm_JSa9Hcw

Joosuan kirjaan liittyviä Book of Mormon KnowWhy -tekstejä löytyy seuraavista osoitteista

<https://knowhy.bookofmormoncentral.org/content/why-did-the-stripling-warriors-perform-their-duties-%E2%80%9Cwith-exactness%E2%80%9D>

<https://knowhy.bookofmormoncentral.org/content/why-did-the-%E2%80%9Cpride-cycle%E2%80%9D-destroy-the-nephite-nation>

Näkemyksiä siitä, miten eri sukuista polveutuvista kansoista tuli liitonkansaa Raamatussa ja Mormonin kirjassa löytyy osoitteesta:

<https://knowhy.bookofmormoncentral.org/content/what-does-the-book-of-mormon-teach-about-families>

Näkemyksiä ”pyhästä sodasta” Mormonin kirjassa löytyy osoitteesta:

<https://knowhy.bookofmormoncentral.org/content/why-was-the-city-of-ammonihah-destroyed-and-left-desolate>

Muita pyhiin kirjoituksiin liittyviä lähteitä tämän oppiaiheen yhteydessä löytyy teoksista The Interpreter Foundation Old Testament Gospel Doctrine Index (<http://intepreterfoudation.org/gospel-doctrine-resource-index/ot-gospel-doctrine-resource-index/>) ja Book of Mormon Central Old Testament Knowhy list (<https://knowhy.bookofmormoncentral.org/tags/old-testament>).

Lähdekirjallisuus

Anderson, Gary A. "The cosmic mountain: Eden and its early interpreters in Syriac Christianity." In *Genesis 1-3 in the History of Exegesis: Intrigue in the Garden*, ed. G. A. Robins, 187-224. Lewiston/Queenston: Edwin Mellen Press, 1988.

Attridge, Harold W., Wayne A. Meeks, Jouette M. Bassler, Werner E. Lemke, Susan Niditch, and Eileen M. Schuller, eds. *The HarperCollins Study Bible, Fully Revised and Updated* Revised edition. New York City, NY: HarperOne, 2006.

Bartley, William Warren, II. 1962. *The Retreat to Commitment*. Second ed. La Salle, IL: Open Court, 1984. <http://www.arcliive.org/details/retreattocommitmOObart>. (accessed May 5, 2018).

Benson, Ezra Taft. "The Book of Mormon—Keystone of our religion." *Ensign* 16, November 1986, 4-7. <https://www.lds.org/ensign/1986/11/the-book-of-mormon-keystone-of-our-religion?lang=eng>. (accessed March 20, 2014).

Berlin, Adele. "A search for a new biblical hermeneutics: Preliminary observations." In *The Study of the Ancient Near East in the Twenty-First Century: The William Foxwell Albright Centennial Conference*, edited by Jerrold S. Cooper and Glenn M. Schwartz, 195-207. Winona Lake, IN: Eisenbrauns, 1996.

Berman, Joshua A. 2015. Searching for the historical Exodus (2 April 2015). In *The Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/joshua-berman-searching-for-the-historical-exodus-1428019901>. (accessed March 29, 2018).

———. 2015. Was there an Exodus? In *Mosaic Magazine*. <http://mosaicmagazine.com/essay/2015/03/was-there-an-exodus/>. (accessed June 27, 2015).

———. *Inconsistency in the Torah: Ancient Literary Convention and the Limits of Source Criticism*. Oxford, England: Oxford University Press, 2017.

bin Gorion, Micha Joseph (Berdichevsky), and Emanuel bin Gorion, eds. 1939-1945. *Mimekor Yisrael: Classical Jewish Folktales*. 3 vols. Translated by I. M. Lask. Bloomington, IN: Indiana University Press, 1976.

Blenkinsopp, Joseph. "The structure of P." *The Catholic Biblical Quarterly* 38, no. 3 (1976): 275-292. Structure of P.

Bradshaw, Jeffrey M., Marco Carvalho, Larry Bunch, Tom Eskridge, Paul J., Feltovich, Chris Forsythe, Robert R. Hoffman, Matthew Johnson, Dan Kidwell, and David D. Woods. "Coactive emergence as a sensemaking strategy for cyber operations." Pensacola, FL: IHMC Technical Report, 2012.

Bradshaw, Jeffrey M., Marco Carvalho, Larry Bunch, Tom Eskridge, Paul J. Feltovich, Matthew Johnson, and Dan Kidwell. "Sol: An Agent-Based Framework for Cyber Situation Awareness." *Künstliche Intelligenz* 26, no. 2 (2012): 127-140.

Bradshaw, Jeffrey M. "The tree of knowledge as the veil of the sanctuary." In *Ascending the Mountain of the Lord: Temple, Praise, and Worship in the Old Testament*, edited by David Rolph Seely, Jeffrey R. Chadwick and Matthew J. Grey. The 42nd Annual Brigham Young University Sidney B. Sperry Symposium (26 October, 2013), 49-65. Provo and Salt Lake City, UT: Religious Studies Center, Brigham Young University and Deseret Book, 2013.

———. "Foreword." In *Name as Key-Word: Collected Essays on Onomastic Wordplay and the Temple in Mormon Scripture*, edited by Matthew L. Bowen, ix-xliv. Orem and Salt Lake City, UT: The Interpreter Foundation and Eborn Books, 2018.

Braude, William G., ed. *Pesikta Rabbati: Discourses for Feasts, Fasts, and Special Sabbaths*. 2 vols. *Yale Judaica Series 28*, ed. Leon Nemoy, Saul Lieberman and Harry A. Wolfson. New Haven, CT: Yale University Press, 1968.

Bunch, Larry, Jeffrey M. Bradshaw, Robert R. Hoffman, and Matthew Johnson. "Principles for human-centered interaction design, part 2: Can humans and machines think together?" *IEEE Intelligent Systems* 30, no. 3 (May/June 2015): 68-75.

<http://www.jeffreybradshaw.net/publications/30-03-HCC.PDF>. (accessed March 15, 2016).

Dever, William G. *Did God Have a Wife? Archaeology and Folk Religion in Ancient Israel*. Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans, 2005.

———. *Beyond the Texts: An Archaeological Portrait of Ancient Israel and Judah*. Atlanta, GA: SBL Press, 2017.

Eagleton, Terry. 1983. *Literary Theory: An Introduction*. Anniversary ed. Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, 2008.

Faulconer, James E. *Scripture Study: Tools and Suggestions*. Provo, UT: Foundation for Ancient Research and Mormon Studies, Brigham Young University, 1999.

———. "Scripture as incarnation." In *Historicity and the Latter-day Saint Scriptures*, edited by Paul Y. Hoskisson, 17-61. Provo, UT: Brigham Young University Religious Studies Center, 2001. Reprint, in Faulconer, J. E. *Faith, Philosophy, Scripture*. Provo, UT: Neal A. Maxwell Institute, Brigham Young University, 2010, s. 151-202.

———. "Response to Professor Dorrien." In *Mormonism in Dialogue with Contemporary Christian Theologies*, ed. Donald W. Musser and David L. Paulsen, 423-35. Macon, GA: Mercer University Press, 2007.

Finkelstein, Israel ja Neil Asher Silberman. *The Bible Unearthed: Archaeology's New Vision of Ancient Israel and the Origin of Its Sacred Texts*. New York City, NY: Simon and Schuster, Touchstone, 2001.

Fishbane, Michael A. "The sacred center." In *Texts and Responses: Studies Presented to Nahum H. Glatzer on the Occasion of His Seventieth Birthday By His Students*, ed. Michael A. Fishbane and P. R. Flohr, 6-27. Leiden, The Netherlands: Brill, 1975.

Freedman, H. ja Maurice Simon, ed. 1939. *Midrash Rabbah* 3. painos, 10 osaa. London, England: Soncino Press, 1983.

Friedman, Richard Elliott. *The Exodus: How It Happened and Why It Matters*. New York City, NY: HarperOne, 2017.

Gee, John. "Edfu and Exodus." In *Temple Insights: Proceedings of the Interpreter Matthew B. Brown Memorial Conference 'The Temple on Mount Zion,' 22.9.2012*, ed. William J. Hamblin and David Rolph Seely. Temple on Mount Zion Series 2, 67-82. Salt Lake City, UT: The Interpreter Foundation/Eborn Books, 2014.

Hendel, Ronald S. "Tangled plots in Genesis." In *Fortunate the Eyes that See: Essays in Honor of David Noel Freedman*, ed. Astrid B. Beck, Andrew H. Bartelt, Paul R. Raabe and Chris A. Franke, 35-51. Grand Rapids, MI: William B. Eerdmans, 1995.

Hieke, Thomas. 2004. Review of Myung Soo Suh 'The Tabernacle in the Narrative History of Israel from the Exodus to the Conquest'. In *Society of Biblical Literature*.
<http://blog.thomashieke.de/wp-content/uploads/2016/01/Suh-Tabernacle.pdf>. (accessed April 8, 2018).

Hinckley, Gordon B. "'If ye are prepared ye shall not fear'." *Ensign* 35, November 2005, 60-62.

Hoffmeier, James K. *Ancient Israel in Sinai: The Evidence for the Authenticity of the Wilderness Tradition*. New York City, NY: Oxford University Press, 2005. Homan, Michael M. "The divine warrior in his tent: A military model for Yahweh's tabernacle." *Bible Review* 16, no. 6 (December 2000).
<https://members.bibarch.org/bible-review/16/6/8>. (accessed March 31, 2018).

———. *'To Your Tents, O Israel!': The Terminology, Function, Form, and Symbolism of Tents in the Hebrew Bible and the Ancient Near East. Culture and History of the Ancient Near East 12*, ed. Baruch Halpern, M. H. E. Wieppert, Th. P. J. Van Den Hout and Irene J. Winter. Leiden, The Netherlands: Brill, 2002.

———. "Review of Myung Soo Suh, The Tabernacle in the Narrative History of Israel from the Exodus to the Conquest." *The Journal of Hebrew Scriptures* 5 (2005).
<http://www.jhsonline.org/reviews/review133.htm>. (accessed April 13, 2018).

———. 2018. The tabernacle in its ancient Near Eastern context (March 6, 2018). In *The Torah.com: A Historical and Contextual Approach*.
<https://thetorah.com/the-tabernacle-in-its-ancient-near-easterncontext/>. (accessed March 31, 2018).

Klein, Gary, Brian M. Moon, and Robert R. Hoffman. "Making sense of sensemaking: 1: Alternative perspectives." *IEEE Intelligent Systems*, July/August 2006, 70-73.

———. "Making sense of sensemaking: 2: A macrocognitive model." *IEEE Intelligent Systems*, November/December 2006, 88-92.

Kugel, James L. *How to Read the Bible: A Guide to Scripture, Then and Now*. New York City, NY: Free Press, 2007.

LaCocque, André. *The Captivity of Innocence: Babel and the Yahwist*. Eugene, OR: Cascade Books, 2010.

Levenson, Jon D. "The temple and the world." *The Journal of Religion* 64, no. 3 (1984): 275-98. <http://www.jstor.org/stable/1202664>. (accessed July 2).

Morales, L. Michael. *The Tabernacle Pre-Figured: Cosmic Mountain Ideology in Gen esis and Exodus*. *Biblical Tools and Studies* 15, ed. B. Doyle, G. Van Belle, J. Verheyden and K. U. Leuven. Leuven, Belgium: Peeters, 2012.

Nibley, Hugh W. 1975. *The Message of the Joseph Smith Papyri: An Egyptian Endowment*. 2nd ed. Salt Lake City, UT: Deseret Book, 2005.

Nickelsburg, George W. E., and James C. VanderKam, eds. *1 Enoch 2: A Commentary on the Book of 1 Enoch, Chapters 37-82. Hermeneia: A Critical and Historical Commentary on the Bible*. Minneapolis, MN: Fortress Press, 2012.

Noegel, Scott B. "Moses and magic: Notes on the book of Exodus." *Journal of the Ancient Near Eastern Society* 24 (1996): 45-59.

<https://pdfs.semanticscholar.org/dee0/913828e224942b51f4c6863344375b82ecc2.pdf>. (accessed March 21, 2018).

———. "The Egyptian origin of the Ark of the Covenant." In *Israel's Exodus in Transdisciplinary Perspective: Text, Archaeology, Culture, and Geoscience*, edited by Thomas E. Levy, Thomas Schneider and William H. C. Propp. Quantitative Methods in the Humanities and Social Sciences, 223-42. Berlin, Germany: Springer, 2015.

<http://jewishstudies.rutgers.edu/faculty/corefaculty-information/gary-a-rendsburg/132-publications-of-gary-a-rendsburg>. (accessed March 19, 2018).

———. 2017. The Egyptian "magicians" (30 March 2017). In <https://thetorah.com/theegyptian-magicians/>. (accessed March 19, 2018).

Redford, Donald B. *Egypt, Canaan, and Israel in Ancient Times*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992. <https://archive.org/details/egyptcanaanisrae00redf>. (accessed May 3, 2018).

Rendsburg, Gary A. "The Egyptian Sun-God Ra in the Pentateuch." *Henoch* 10 (1988): 3-15.

———. "The date of the Exodus and the conquest/settlement: The case for the 1100's." *Vetus Testamentum* 42 (1992): 510-27.

———. "The early history of Israel." In *Crossing Boundaries and Linking Horizons: Studies in Honor of Michael C. Astour on His 80th Birthday*, edited by Gordon Douglas Young, Mark W. Chavalas and Richard E. Averbeck, 433-53. Bethesda, MD: CDL Press, 1997.

———. "Moses as equal to Pharaoh." In *Text, Artifact, and Image: Reveling Ancient Israelite Religion*, edited by Gary A Beckman and Theodore J. Lewis. Brown Judaic Studies 346, 201-19. Providence, RI: Brown Judaic Studies, 2006.

<http://jewishstudies.rutgers.edu/faculty/core-faculty-information/gary-arendsburg/132-publications-of-gary-a-rendsburg>. (accessed March 19, 2018).

———. "Moses the magician." In *Israel's Exodus in Transdisciplinary Perspective: Text, Archaeology, Culture, and Geoscience*, edited by Thomas E. Levy, Thomas Schneider and William H. C. Propp. Quantitative Methods in the Humanities and Social Sciences, 243-58. Berlin, Germany: Springer, 2015.

<http://jewishstudies.rutgers.edu/faculty/core-faculty-information/gary-arendsburg/132-publications-of-gary-a-rendsburg>. (accessed March 19, 2018).

———. 2015. Reading the plagues in their ancient Egyptian context (10 January 2015). In *The Torah.com: A Historical and Contextual Approach*.

<http://thetorah.com/plagues-in-their-ancient-egyptian-context/>. (accessed January 28, 2018).

———. 2016. YHWH's war against the Egyptian sun-god Ra: Reading the plagues of locust, darkness, and firstborn in their ancient Egyptian context. In *The Torah.com: A Historical and Contextual Approach*.

<http://thetorah.com/yhwhs-war-against-the-egyptian-sun-god-ra/>. (accessed January 28, 2018).

———. n.d. The pharaoh of the Exodus — Rameses III. In *The Torah.com: A Historical and Contextual Approach*.

<http://thetorah.com/the-pharaoh-of-the-exodus-ramesses-iii/>. (accessed March 28, 2018).

Sherman, Phillip Michael. *Babel's Tower Translated: Genesis 11 and Ancient Jewish Interpretation. Biblical Interpretation Series 117*, ed. Paul Anderson and Yvonne Sherwood. Leiden, The Netherlands: Brill, 2013.

Smith, Joseph, Jr. *The Words of Joseph Smith*. Salt Lake City, UT: Bookcraft, 1980.

<https://rsc.byu.edu/archived/words-joseph-smith-contemporaryaccounts-nauvoo-discourses-prophet-joseph/1843/21-may-1843>. (accessed February 6, 2016).

———. *Teachings of the Presidents of the Church: Joseph Smith*. Salt Lake City, UT: The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 2007.

———. 1902-1932. *History of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints (Documentary History)*. 7 vols. Salt Lake City, UT: Deseret Book, 1978.

Suh, Myung Soo. *The Tabernacle in the Narrative History of Israel from the Exodus to the Conquest. Studies in Biblical Literature 50*. New York City, NY: Lang, 2003.

Taylor, John. *The Government of God*. Liverpool, England: S. W. Richards, 1852. Reprint, Heber City, UT: Archive Publishers, 2000.

Telushkin, Joseph. *Biblical Literacy*. New York City, NY: William Morrow and Company, 1997.

Townsend, John T., ed. *Midrash Tanhuma*. 3 vols. Jersey City, NJ: Ktav Publishing, 1989-2003.

Uchtdorf, Dieter F. "Come, Join with Us." *Ensign* 43, November 2013, 21-24.
<https://www.lds.org/ensign/2013/11/saturday-morning-session/come-joinwith-us?lang=eng>.
(accessed November 11, 2015).

Walch, Tad. 2018. 'Dowry is not the Lord's way': In Kenya, LDS President Nelson says tithing breaks poverty cycle (16 April 2018). In *Deseret News*.
<https://www.deseretnews.com/article/900016023/dowry-is-not-the-lordsway-in-kenya-lds-president-nelson-says-tithing-breaks-poverty-cycle.html>. (accessed April 17, 2018).

Walton, John H. *Old Testament Theology for Christians: From Ancient Context to Enduring Belief*. Downers Grove, IL: IVP Academic, 2017.

Walton, John H., and J. Harvey Walton. *The Lost World of the Israelite Conquest: Covenant, Retribution, and the Fate of the Canaanites*. Downers Grove, IL: InterVarsity Press, IVP Academic, 2017.

Wright, Nicholas Thomas. "How can the Bible be authoritative?" *Vox Evangelica* 21 (1991): 7-32.
http://www.ntwrightpage.com/Wright_Bible_Authoritative.htm. (accessed April 7).

Wyatt, Nicolas. "'Water, water everywhere...': Musings on the aqueous myths of the Near East." In *The Mythic Mind: Essays on Cosmology and Religion in Ugaritic and Old Testament Literature*, edited by Nicholas Wyatt, 189-237. London, England: Equinox, 2005.

Zakovitch, Yair. "Inner-biblical interpretation." In *Reading Genesis: Ten Methods*, edited by Ronald S. Hendel, 92-118. Cambridge, England: Cambridge University Press, 2010.

Zornberg, Avivah Gottlieb. *Genesis: The Beginning of Desire*. Philadelphia, PA: Jewish Publication Society, 1995.

Viitteet

[1] Käytetty Book of Mormon Centralin luvalla.

Ks. <https://knowhy.bookofmormoncentral.org/reference-knowhy>.

[2] 3 Mooses 26:44; 4 Mooses 21:2; 5 Mooses 7:2; 12:2; 20:17. Vrt. Tuomarien kirja 21:11; 1 Samuel 15:3, 9, 18; 1 Kuningasten kirja 9:21; 2 Aikakirja 20:23; Jesaja 11:15; Jeremia 12:17; 25:9; 50:21, 26; 51:3; Daniel 11:44; Amos 9:8; 1 Nefi 13:30; 2 Nefi 21:15; Moosia 12:8; Alma 9:12; Helaman 15:16-17; Eter 11:12.

[3] Joosua 11:20.

[4] Hyvä yhteenveto teoksessa W. G. Dever, *Beyond the Texts*.

[5] 1. Kuninkaiden kirja 9:21.

[6] J. H. Walton *et al.*, *Lost World of the Israelite Conquest*, esipuhe.

[7] Donald B. Redford (D. B. Redford, *Egypt, Canaan, and Israel*, s. 275-280) ottaa huomioon paikannimet ja historialliset rinnakkaistapahtumat, jotka ehdottavat hänelle ja muille (esim. I. Finkelstein *et al.*, *Bible Unearthed*, s. 65-70; W. G. Dever, *Beyond the Texts*, s. 183), että Raamatun kertomukset Joosefista ja israelilaisten erämaanmatkasta mahdollisesti sijoittuvat Egyptin saasilaiseen kauteen 7. ja 6. esikristillisellä vuosisadalla. Huolimatta mahdollisista myöhemmistä lisäyksistä Raamatun kertomuksiin, jotka perustuvat saasilaista kautta koskeviin yksinomaisiin Egyptiä koskeviin tietoihin erämaanvaelluksen aikoihin (niin kuin eritoten Joshua Berman - esim. J.A. Berman, *Inconsistency* - esittää), se yhdistää ajanjakson, jolloin israelilaiset olisivat saaneet joitakin Egyptiä koskevia tietojaan 13. vuosisadalta, ja varhaiselta 12. vuosisadalta, mikä on "ainoa kysymykseen tuleva päivämäärä varhaiselle israelilaisten sijoittumiselle Kanaaninmaahan." (W. G. Dever, *Beyond the Texts*, Kindle Edition, s.181; vrt. G. A. Rendsburg, *Date of the Exodus*; G. A. Rendsburg, *Early History of Israel*).

[8] Ks. esim. S. B. Noegel, *Moses and Magic*; S. B. Noegel, *Egyptian "Magicians"*; G. A. Rendsburg, *Egyptian Sun-God Ra*; G. A. Rendsburg, *Moses as Equal*; G. A. Rendsburg, *Reading the Plagues*; G. A. Rendsburg, *Moses the Magician*; G. A. Rendsburg, *YHWH's War*.

[9] W. G. Dever, *Beyond the Texts*, s. 182, teki yhteenvedon todistusaineistosta 2017 seuraavasti: Laajin keskustelu heidän taustastaan on julkaisussa J. K. Hoffmeier, *Ancient Israel in Sinai*. Hoffmeier on evankelinen tutkija sen lisäksi, että hän on hyvin koulutettu egyptologi ja merkittävän kaivuuhankkeen johtaja Egyptin suistoalueella ja Siinaissa. Laajan egyptiläistä kirjallisuutta ja kulttuuria koskevan sekä suistoalueen ja Siinain topografiaa koskeneen selvityksen jälkeen hän pystyi dokumentoimaan vain muutamia kohteita, jotka saattaisivat liittyä raamatulliseen tekstiin heprealaisten olosta Egyptissä ja heidän kulkureittiinsä sen jälkeen, kun he tietävästi pääsivät pakenemaan orjuutta. Raamatun tekstien Ramses (1 Mooses 1:11) on jo pitkään sijoitettu paikkakunnalle nimeltä Pi-Ramses, joka eli kukoistustaan n. 1270-1120. Pitom (2 Mooses 1:11) on melko varmasti Tell el-Maskhuta, jossa on tehty kaivauksia usean kerran ja jonka tiedetään olleen miehitettyä Uuden kuningaskunnan aikana. Raamatun Sukkot (2 Mooses 12:37; 4 Mooses 33:3-5) oli todennäköisesti Wadi Tumilatissa, jossa on useita mahdollisuuksia sen sijainnille. Raamatun Etam (2 Mooses 13:20), erämaan laidalla, on saattanut sijaita Timsah-järven seudulla lähellä Qantaraa. Hoffmeierin omalle panokselle tulee antaa tunnustusta. Hän on osoittanut, että hänen kaivauspaikkansa Tell el-Borgissa Niilin Pelusiac-haaran varrella on todennäköisesti Migdolin linnoitus

(2 Mooses 14:20). Sen lisäksi Hoffmeier puhuu pitkään Punaisenmeren (“Kaislameren”) ylittamisestä ja Siinain erämaassa vaeltamisen vuosista. Kuitenkaan hänellä ei loppujen lopuksi ole mitään arkeologista todistusaineistoa - ei yhtään sen enempää kuin israelilaisilla arkeologeilla oli heidän päättävissä etsinnöissään 1970-luvulla. Hän voi vain päätellä, että 2 Mooseksen kirjassa ja 4 Mooseksen kirjassa esitetyt tapahtumat ovat saattaneet tapahtua.

[10] Ks. esim. R. E. Friedman, Exodus.

[11] Mt.

[12] Ks. esim. mt.

[13] G. A. Rendsburg, Pharaoh of the Exodus. Laajemmat tekniset perustelut koskien erämaavaelluksen ajoittamista Egyptin historiassa teoksessa G. A. Rendsburg, Early History of Israel; mt. Vaikka William Dever epäilee monia muita asioita Raamatun kertomuksessa erämaavaelluksesta, hän on samaa mieltä tästä yleisestä ajanjaksosta koskien mitä tahansa mahdollisia siirtolaisryhmiä Jordan-virran itäpuolelta, joita voi tunnistaa Raamatun ulkopuolisista lähteistä ja jotka loppujen lopuksi muodostivat osan “varhaista Israelia”: Ainoa mahdollinen päivämäärä varhaiselle israelilaiselle asutukselle on n. 1250-1150” (W. G. Dever, Beyond the Texts, Kindle Edition, s. 181).

[14] Dever esittää yhteenvedon käsityksestään Merneptahin steelan merkityksestä seuraavasti (W. G. Dever, Beyond the Texts, s. 192-193):

Tosiseikka on, että Merneptahin steela kertoo meille paljon muinaisesta Israelista - eikä itsenäisesti asiaa tarkastellen sitä voi syyttää Raamatun suosimisesta. Me opimme vähintään seuraavaa:

1. Kanaaninmaassa vuoteen 1210 mennessä viimeistään oli olemassa poliittinen entiteetti (eli kokonaisuus), joka kutsui itseään “Israeliksi” ja jonka egyptiäiset tunsivat tuolla nimellä.
2. Tämä Israel oli niin vankasti olemassa tuonnimisenä muitten Kanaaninmaan kansojen joukossa, että Egyptin tiedustelu ymmärsi sen olevan mahdollinen uhka Egyptin hegemonialle.
3. Tämä Israel ei muodostanut järjestäytyntä valtiota niin kuin muut Kanaaninmaassa, vaan se pikemminkin koostui löyhästi toisiinsa liittyvistä kansoista, eli muodosti etnisen ryhmän.
4. Tämä Israel ei sijainnut alamaalla Egyptin alaisena vaan kauempana mäkisessä maastossa, rajalla.

[15] J. A. Berman, Inconsistency, Kindle Edition, s. 17-34; J. A. Berman, Was There an Exodus; J. A. Berman, Searching.

[16] 2 Mooses 13:17-15:1.

[17] M. M. Homan, Divine Warrior; M. M. Homan, Tabernacle; M. M. Homan, To Your Tents, erityisesti. s. 111-115.

[18] M. S. Suh, Tabernacle. Ks. myös tarkastelua Suh’n kirjasta teoksessa T. Hieke, Review; M. M. Homan, Review of Myung Soo Suh.

[19] S. B. Noegel, Egyptian Origin.

[20] KH Abraham 1:26.

[21] Esim., H. W. Nibley, Message (2005).

[22] J. Gee, Edfu and Exodus.

[23] Uskonkappaleet 1:8. Joseph Smithin laajempisisältöinen ilmaisu "käännös" sisältää - paitsi tarpeen pyhien kirjoitusten oikeasta kääntämisestä nykyaikaisille kielille - myös vaatimuksen luotettavasta tiedonsiirrosta, puhtaaksikirjoituksesta ja tulkinnasta. Ks. J. M. Bradshaw, Foreword, s. ix-xi.

[24] LK 110:11.

[25] Ks. esim. Joosua 24:16-25.

[26] W. G. Dever, *Beyond the Texts*, s. 231.

[27] Mt., s. 185-186. Dever lisää tähän johtopäätökseen sanat "except that initiated by the Philistines along the coast." [paitsi, että se on rannikon filistealaisten alullepanema].

[28] Kuva lähteestä https://en.wikipedia.org/wiki/The_Bible_Unearthed (accessed May 3, 2018).

[29] Joosua 6:24.

[30] Joosua 8:19.

[31] Joosua 11:11.

[32] Joosua 9:15.

[33] W. G. Dever, *Beyond the Texts*, s. 185-186.

[34] Mt., s. 216. Ks. W. G. Dever, *Did God Have a Wife?* - jossa on yksityiskohtaisia todisteita Israelin kansan uskonnosta, joka poikkesi virallisesti hyväksytyistä jumalanpalvelumuodoista vuosisatojen saatossa.

[35] Ks. yhteenvedotaulua teoksessa W. G. Dever, *Beyond the Texts*, s. 213.

[36] Dever esittää yhteenvedon tutkijain yksimielisestä näkemyksestä (Mt., s. 232-233):
"Mitä kaikilla nykyisillä malleilla oli yhteistä, kun ne selittivät varhais-Israelia, oli se, että ne keskittyivät alkuperäislähteeseen jossain suur-kanaaninmaan alueella ja kuvaavat etnistä ryhmää, joka jotenkin ottaa mukaan monia elementtejä paikallisesta väestöstä. Muu mielipiteenvaihto asiantuntijoiden kesken koskee pääasiassa sellaisten ryhmien prosenttiosuuksia kuten paikalliset pakolaiset, pakolaismaanviljelijät, eri tosinajattelijat tai syrjäytyneet, aikaisemmat paimentolaiset ja kenties jopa pieni pakolaisryhmä, olipa se koskaan edes ollut Egyptissä. Vanha valloitusmalli on mennyttä."

[37] Mt., s. 231. Tarkemmin sanottuna Dever kuvailee tämän kansan "kirjavaa" luonnetta seuraavasti (Mt., s. 226-227):

"Me olemme jo korostaneet myöhäisemmän pronssikauden ihmisten heterogeenista luonnetta, heidän kauan kestänyttä sopeutumistaan vaihtelevaan rajaan ja heidän kasvavaa levottomuuttaan ajanjakson loppua lähestyttäessä. Sen vuoksi ei liene hämmästyttävää, että me nyt tarjoamme selvän mallin ensimmäisen rautakauden uudisasukkaille - proto-israelilaisille - mikä selittää ryhmien moninaisuutta ja jossa he kaikki ovat jonkinlaisia tosinajattelijaita. Heidän joukkoonsa kuului todennäköisesti seuraavat: (1) kaupunkilaiset ulkopuolelle jättäytyneet - ihmiset, jotka halusivat pelastua taloudelliselta hyväksikäytöltä, byrokraattiselta pätemättömyydeltä ja korruptiolta, verotukselta ja asevelvollisuudelta; (2) habirut ja muut sosiaaliset banditit (Hobsbawmin käyttämä

nimitys), maaseudulla jo olevat kapinalliset, joista jotkut olivat maantierosvoja, aikaisemmat sotilaat ja palkkasoturit tai erilaiset yrittäjät - toisin sanoen, merirosvot; (3) monenmoiset pakolaiset, ml. ne, jotka pakenivat Egyptin epäoikeudenmukaisuutta, maanpaossa olevat kyläläiset, köyhtyneet maanviljelijät ja kenties ne, jotka vain yksinkertaisesti toivoivat välttävänsä tuholta, jonka he näkivät lähestyvän, kun heidän yhteiskuntansa taantui; (4) paikalliset paimentolaiset, ml. ne, jotka olivat kotoisin itäisiltä aroilta tai Transjordaniasta (Šasusta), kenties "maanpakolaisryhmä", joka oli ollut Egyptissä aasialaisten orjien joukossa suistoalueella. Kaikki nämä ihmiset olivat toisinajattelijoita, tyytymättömiä opportunisteja, jotka olivat valmiita muutokseen. Kaikille näille ryhmille - huolimatta siitä, että oli vaikeuksia voitettavana - ylämaan raja-alue olisi todella houkutteleva: uusi alku.

Ajatus siitä, että varhainen Israel olisi ollut kirjava joukko ei ole lainkaan vallankumouksellinen. Raamatun traditio - vaikkakin paljon myöhemmin - puhuu sellaisista moninaisista alkuperistä. Se ei puhu pelkästään amorilaisista ja kanaanolaisista, jotka olivat läheisessä yhteydessä israeliläisiin sukukuntiin, vaan myös jebusilaisista, perissiläisistä, hivviläisistä (luultavasti uus-heettiläisiä) ja muista. Kaikki olisivat voineet olla eri aikoina jäseniä israeliläisessä konfедераaatiassa. Esimerkiksi gibeonilaiset ja sikemiläiset kerrotaan otetun mukaan israeliläiseen konfедераation sopimuksen pohjalta. Jotkut olivat syntyneet israeliläisinä; toisista tuli israeliläisiä oman valintansa perusteella. Konfедераation solidaarisuus - hyvin olennainen asia - oli paremminkin ideologinen kuin biologinen etnisuus...

Mitä tulee johtajuuteen tai ulkoiisiin vallanlähteisiin, on huomattava, että Amarnan kirjeet mainitsevat habiruuden päälliköitä. Hepreankielinen Raamattu tietenkin kertoo johtajuuden kuuluneen ensiksi Joosualle ja sitten hänen seuraajilleen, tuomareille. Nämä varhaiset kansansankarit olivat ennen kaikkea perättäisiä karismaattisia sotapäälliköitä, joita Tuomarien kirjassa kuvataan miehinä (ja yhtenä naisena), joilla oli epätavallisia lahjoja ja jotka pystyivät nostattamaan sukukunnat kanaanolaisia vastaan. Meillä ei tietenkään ole suoranaista arkeologisia todisteita näistä tietyistä henkilöistä, koska arkeologiset tekstittömät todisteet eivät mainitse nimiä (vaikka ne eivät muuten ole mykkiä). Mutta rautakauden I-vaiheen mäkimaaston kylät ovat hämmästyttävän homogeenisia materiaaliselta kulttuuriltaan ja kertovat perheen ja suvun sosiaalisesta solidaarisuudesta. Sellaisen yhteenkuuluvuuden - tosiseikkana paikan päällä - oli pakko juontaa juurensa jostakin.

[38] 2 Mooses 12:38.

[39] Artikkelissa "Why and How Should We Study the Old Testament?" esitän yhteenvedon muista syistä tämän yleisen näkemyksen pohjaksi.

[40] J. E. Faulconer, Study, s. 11-12.

[41] N. T. Wright, Authoritative. Ks. A. Berlin, etsi seitsemää raamatullisen hermeneutiikan periaatetta, esimerkkinä sellaisesta lähestymistavasta pyhien kirjoitusten ymmärtämiseen. Sitä vastoin heprealaistutkija James L. Kugel kiinnittää huomion "hienoiseen sävyn muutokseen", johon liittyy "ajatus Raamatun lukemisesta [pelkästään] ihmisen näkökulmasta ja sen historiallisessa kontekstissa" ilman sitä vastapainoa, joka tulee pyhien kirjoitusten perinteisistä lukemistavoista (J. L. Kugel, How to Read, s. 666):

Kun moderni raamatuntutkimus sai vauhtia, itse Raamatun tutkimiseen liittyi tekstin takana olevan historiallisen realiteetin tutkiminen, joka jätti sen varjoonsa (ml., kuinka itse teksti syntyi). Tässä prosessissa Raamatun oppiminen vähitellen muuttui siitä oppimiseksi.

Sellainen muutos saattaa aluksi näyttää vähäiseltä, mutta pohjimmiltaan se muutti asioita melko lailla. Ihminen, joka pyrkii oppimaan Raamatusta, on pienempi kuin itse teksti; hän kyyristelee

sen jalkojen juuressa ja odottaa sen opetusta tai ahaa-elämyksiä. Tekstistä oppiminen synnyttää vastakkaisen asenteen. Teksti siirty subjektista objektiin; se ei enää puhu, vaan siitä puhutaan, sitä analysoidaan ja se mukaan toimitaan. Näkemykset ovat nyt kaikki lukijan eivätkä tekstin, ja jokainen voi nähdä lopputulokset. Tämä sävyn erilaisuus - kuten mikä tahansa näkemys tai teoria - on se, mikä on luonut suuren kuilun muinaisten tulkitsijoitten ja nykyajan tutkijoitten välille.

[42] D. F. Uchtdorf, Come, s. 23.

[43] Ks. W. W. Bartley, II, Retreat to Commitment, s. 85. Bartley lukee termin "Frege's mistake [Fregen virhe] tunnetun tieteellisen filosofin Karl Popperin syyksi.

[44] J. Smith, Jr., Words, 29. tammikuuta 1843, s. 161.

[45] J. E. Faulconer, Incarnation, s. 44, korostus lisätty.

[46] Mt., s. 45. Faulconer väittää, että "sellaisista pyhistä tapahtumista kiinnipitäminen - sanan kliinisessä nykymerkityksessä - saattaa johtaa siihen, että [tapahtumalta] riistetään sen status toimia maailman ymmärtämisen välineenä" (J. E. Faulconer, Dorrien, s. 426.). Kommentoidessaan tarkemmin modernististen pyhien kirjoitusten kuvausta hän huomauttaa, että nykyaikaa edeltäneitten (J. E. Faulconer, Incarnation, s. 44-45. Vrt. J. E. Faulconer, Study, s. 124-133): tarkoituksena:

... ei ollut päättää, mitä pyhät kirjoitukset kuvailevat vaan mitä ne sanovat. He eivät katso pyhien kirjoitusten kuvailevan meille jotain, vaan ne kertovat totuuden maailmasta, sen asioista, sen tapahtumista ja sen ihmisistä - totuuden, jota ei voi kertoa erillään sen tilanteesta jumalallisena, vertauskuvallisena järjestyksenä [Vrt. A. G. Zornberg, Genesis, s. 31-32].

Tietenkään tämä ei tarkoita sen kieltämistä, että pyhät kirjoitukset kertovat tapahtumista, jotka todella tapahtuivat... Nykyaikaa edeltäneet tulkitsijat eivät kuitenkaan pidä riittävänä (tai mahdollisena), että me voisimme kuvailla todellisen historian todellisia tapahtumia ilman, että voimme nähdä ne sen valossa, mikä antaa niille merkittävyyttä - niitten todellisuuden ja ilmaisun siitä, mistä ne ovat osana - kuten historia, nimittäin sen vertauskuvallinen järjestys, ruumiillistuminen. Ilman tätä valoa kuvaukset eivät voi olla tarkkoja. Pelkkä kuvaus tiettyjen ihmisen fyysisistä liikkumisesta tiettyä ajankohtana ei ole historiaa (olettaen, että sellaiset riisutut kuvaukset ovat edes mahdollisia).

[47] Faulconer kommentoi: "Ainoastaan jälkimmäinen voisi olla historiallinen väite (eikä edellinenkään ole pelkkä kuvaus)."

[48] Vrt. LK 59:21.

[49] 1 Nefi 10:19; Alma 7:30, 37:12; LK 3:2; 35:1.

[50] Samanlaista jumalallisten mallien etsintää pyhästä historiasta tapahtuu tänäkin päivänä. Esimerkiksi kirkon johtajat ovat nähneet Nooan ja Egyptissä olleen Joosefin kertomuksissa opetuksia, jotka liittyvät siihen, että perheen tulee valmistautua tulevan päivän varalle (esim. G. B. Hinckley, 'If ye are prepared ye shall not fear').

[51] Tästä syystä valloitus kertomuksissa nykyajan lukija tunnistaa jotakin, mitä voi kutsua liioitteluksi (J. H. Walton *et al.*, Lost World of the Israelite Conquest, s. 178):

On merkittävää, miten nämä kertomukset pyrkivät liioittelemaan voiton suuruutta ja vihollisten tappamisten lukuisuutta. Tämä ei tarkoita sitä, että lukumäärät ovat valhetta siinä mielessä kuin me kutsuisimme niitä propagandaksi - eli tarkoituksena ei suinkaan ole petkuttaa. Mutta kertomukset etupäässä esittävät *tulkintoja* ja vasta sen jälkeen haluavat dokumentoida siitä seuraavia ilmiöitä.

Tavallisesti haluttaessa noudattaa jotain tulkintaa (muinaisessa Lähi-idässä tyypillisesti hallitsijan toimen lainmukaisuuden vahvistamiseksi) tapahtuman tuli toteutua enemmän tai vähemmän sen kuvauksen mukaisesti; kuningas ei puolustaisi oikeuttaan hallita taistelulla, jota ei koskaan käyty. Sama koskee israelilaisten kirjallisuutta - ml.valloitus Joosuan kirjassa. Meidän tulee otaksua, että oli sattunut jokin sotatoimi, ja koska teksti on hengen innoittama, meidän on omaksuttava, että kirjoittajan tulkinta tapahtumasta on tarkka - ainakin siinä määrin, kun se väittää edustavan Jumalan aivoituksia. Mutta tuhon täydellisyyden yksityiskohtat ovat todennäköisesti piilotettuina retoriseen liioitteluun - niin kuin voi odottaa tällaiselta kirjoittamisen lajityypiltä.

[52] N. Wyatt, Water, s. 224-225.

[53] Mt., s. 224-225, A. J. Wensinckin työstä.

[54] Yair Zakovitch kuvailee Raamattua "suhteitten haaraantuneeksi verkostoksi, joka yhdistää kaukaisia tekstejä ja sitoo ne toisiinsa. Kirjoitukset eri historiallisista ajanjaksoista ja kirjallisten lajityyppien kirjo tulkitsee toinen toistaan - tulkittujen tekstien heijastuessa - hitusen muuttuneina - peilien paljoudesta. Runoilijat tulkitsevat tarinoita, tarinankertojat tulkitsevat runoutta, ja profeetat tulkitsevat Mooseksen viittä kirjaa. Ei ole yhtään liioittelua ehdottaa, että yksikään kirjallinen yksikkö Raamatussa olisi muista eristetty ja itsenäinen, ilman, että mikään muu teksti ei käyttäisi sen lähteitä ja toisi sen esiin uudessa valossa" (Y. Zakovitch, Inner-Biblical, s. 95)

Kuten P. M. Sherman, Babel's Tower, s. 45, väittää, meidän ei sovi olla liian huolissamme "vaikutusten suunnasta; sen sijaan meidän mielenkiintomme koskee sitä vaikutusmuotoa, jota muut raamatulliset tekstit (olipa niitten kanoninen suhde kronologinen suhde mikä tahansa...) käyttävät tulkinnallisessa keskittymisessään kertoviin teksteihin." Kirjoitusten lukijat kohtaavat näitä kertomuksia "muitten [pyhiin kirjoituksiin liittyvissä] kertomusten keskellä, joista kaikki (tai ei mitkään) voisivat toimia mahdollisina väliteksteinä luettaessa [viittä Mooseksen kirjaa ja Joosuan kirjaa]." Rabbiinilukijat huomasivat tämän tavan ymmärtää heprealaisraamattua ja kirjoittivat: "Torassa ei ole mitään, mikä on ennen tai jälkeen" (lainattu samassa teoksessa, s. 43. Jerusalemin Talmud, Megillah 1:5; Babylonian Talmud 6b (joka viittaa siihen, milloin pääsiäistä on vietettävä). Vrt. sitä, mitä muitten joukossa kirjallisuusteoreetikko Terry Eagleton (T. Eagleton, Literary Theory, s. 67) on sanonut:

Kirjallinen työ on itsessään olemassa pelkästään... joukkona malleja tai yleisiä ohjeita, jotka lukijan täytyy todellistaa. Lukemisprosessin edetessä nämä odotukset kuitenkin muovautuvat siitä, mitä me opimme, ja hermeneuttinen ympyrä - joka liikkuu osasta kokonaisuuteen ja takaisin osaan - alkaa kehittyä... Se, mitä me olemme oppineet sivulla yksi, häipyy ja se "supistuu" muistissamme, jotta se kenties saisi radikaalisesti oikeutuksen siitä, mitä me opimme tuonnempana. Lukeminen ei ole konsanaan suoraviivaista liikkumista, pelkkä kasautuva tapahtuma; meidän alkuperäiset spekulaatiomme synnyttävät referenssikehikon, jonka puitteissa me voimme tulkita sen, mikä tulee seuraavana, mutta se, mikä tulee seuraavana, voi jälkikäteen muuttaa meidän alkuperäistä ymmärtämystämme ja korostaa joitakin sen piirteistä ja taustoittaa muita. Jatkaessamme lukemistamme me luovomme olettamuksistamme, korjaamme uskomuksiamme, muodostamme entistäkin moninaisempia päätelmiä ja odotuksia;

jokainen lause avaa taivaanrannan, jonka seuraava vahvistaa tai kyseenalaistaa tai jota seuraava horjuttaa. Me luemme taaksepäin ja eteenpäin samanaikaisesti, ennustaen ja muistellen, kenties tietoisena muista mahdollisista tekstin merkityksistä, jotka lukemisemme on torjunut. Lisäksi koko tämä monitahoinen aktiviteetti etenee monilla tasoilla yhtäkkisesti, sillä tekstillä on "taustoja" ja "etualoja", eri kertomuksellisia näkökohtia, vaihtoehtoisia merkityksen kerrostumia, joita me yhtenäsi siirrämme.

Tietenkään "järjen näkeminen" [sensemaking] (G. Klein *et al.*, Making Sense 1; G. Klein *et al.*, Making Sense 2) ei rajoitu lukemiseen, vaan sitä esiintyy missä tahansa ihmistoiminnassa, jonka tavoitteena on ymmärtää monitahoisia ilmiöitä (esim., J. M. Bradshaw *et al.*, Sol; J. M. Bradshaw *et al.*, Coactive emergence as a sensemaking strategy for cyber operations [Ko-aktiivinen esilletulo järjen näkemisen strategiana kyber-operaatioissa]; L. Bunch *et al.*, Principles for HCI Interaction Design 2 [Ihmisen ja tietokoneen välisen toiminnan suunnittelun periaatteet].)

[55] W. G. Dever, *Beyond the Texts*, s. 186.

[56] R. S. Hendel, *Tangled Plots* käytti samalla lailla ilmaisua "tangled plots" [takkuiset juonet] 1 Mooseksen kirjaan.

[57] Tuon verran viiden Mooseksen kirjan ja Joosuan kirjan muovaamista suorittivat - kuten näyttää - kirjoittajat, jotka elivät Mooseksen ajan jälkeen, minkä ei pitäisi olla outo käsite Mormonin kirjan lukijoille, jotka tuntevat, kuinka sen innoitetut toimittajat kutoivat yhteen erillisiä päällekkäisiä aikakirjoja varhaisemmilta ajoilta lopulliseksi pyhäksi kertomukseksi. Mormonin kirjan kirjoittajat ja toimittajat tiesivät, ettei kertomusta ollut säilytetty pääasiallisesti heidän aikansa ihmisille vaan paremminkin myöhemmille sukupolville. 179 Presidentti Ezra Taft Benson todisti yksityiskohtaisemmin: "Se oli tarkoitettu meitä varten. Mormon kirjoitti nefiläissivilisaation loppupuolella. Kaikkinäkevän Jumalan innoituksesta hän lyhensi vuosisatojen aikakirjat, valitsi kertomuksia, puheita ja tapahtumia, joista olisi meille eniten apua" (E. T. Benson, *Book of Mormon - Keystone*).

Ajatuksen siitä, että jotkin tarinoista viidessä Mooseksen kirjassa ja Joosuan kirjassa - sellaisina kuin me nyt tunnemme - pitäisi lukea eräänlaisina vertauksina - eli sen historiallisten tapahtumien kertomukset, joitten taustalla on tiettyjä kasvatuksellisia tarkoituspäitä - ei pitäisi häiritä moderneja lukijoita. (J. Blenkinsopp, *The structure of P*, s. 294). "Jos näin on," kirjoittaa Blenkinsopp, "se olisi ainoastaan yksi useista esimerkeistä P:ssä (yksi Vanhan testamentin oletetuista redaktioista) eli aikaisempiin lähteisiin kirjatusta ajattelutapaan kiinnittyvistä tulkinnoista, jotka viittaavat meidän aikamme tilanteeseen." (Sama teos, s. 284). Yksinkertaisemmin sanottuna Nefi itse julisti avoimesti: "minä sovelsin kaikkia kirjoituksia meihin, jotta ne olisivat meille hyödyksi ja opiksi" (1 Nefi 19:23). Todellakin Nefi jätti meille merkittäviä esimerkkejä, joissa hän tietentahtoen muovasi selitystään israelilaisten paosta, voidakseen saada kuulijansa ymmärtämään, miten ne sopivat heidän omiin tilanteisiinsa (esim. 1 Nefi 4:2, 17:23-44).

"Mikä tahansa käsitteellinen kehys, jonka pelkkänä tarkoituksena on rekonstruoida tapahtumia 'sellaisina kuin ne todella olivat' (Ranke)", kirjoittaa Michael Fishbane, "on "historisistinen, ja se jättää huomiotta [Raamatun] todellisuuden työntövoiman. Sillä Raamattu on enemmän kuin historiaa. Se on uskonnollinen dokumentti, jossa on muuttuneita muistoja ja asiakirjoja erilaisten teologisten aiheitten mukaisesti" (M. A. Fishbane, *Sacred Center*, s. 5). André LaCocque on kuvaillut sitä, miten Raamattu "yhdistää historiallisiin tapahtumiin (kuten esim. israelilaisten maastapakoon) teoreettisen mallirakenteen" (A. LaCocque, *Captivity of Innocence*, s. 71).

[58] Kuva julkaistu teoksessa L. M. Morales, *Tabernacle Pre-Figured*, s. 255.

[59] John Walton, viitatessaan kirjoitustenkohtiin kuten 1 Mooses 1; 4:26; 2 Mooses 6:7; 3 Mooses 26:11-12; Jesaja 2; Jeremia 11:4; Hesekiel 36:28; 40-48; Miika 4; Johannes 1:14; 2 Korinttolaiskirje 6:16; Ilmestyskirja 21, ottaa teeman Jumalan läsnäolosta ihmisen kanssa keskeiseksi ajatukseksi, jonka "eteneminen kattaa koko Vanhan testamentin." Ks. J. H. Walton, *Old Testament Theology*.

[60] Jesaja 2:2.

[61] "Kolme tärkeintä kosmista vuotta Raamatussa ovat Eeden, Siinai ja Siion...Jerusalemmin temppelein yhdistäminen Eedeniin on yhtä vanha asia kuin itse Raamattu." G. A. Anderson, *Cosmic Mountain*, s. 192, 203).

[62] J. T. Townsend, *Tanhuma*, Qedoshim 7:10, Leviticus 19:23ff, osa 1, 2:309–310.

[63] Ks. Hesekiel 38:12; ks. myös Hesekiel 5:5.

[64] Lisää käsitteestä pyhä keskus, ks. esim. J. M. Bradshaw, *Tree of Knowledge*, s. 50-52.

[65] Mitä tulee vertauskuvalliseen Israelin saapumiseen pyhään tilaan on muistettava vaatimus ympärileikkaamisesta ja liiton uudistamisesta, joka määrättiin israelilaisille ennen kuin he ylittivät Jordanin luvattuun maahan (Joosua 1; 2:5-9).

Kenties yhtä merkittävää oli ruubenilaisten, gadilaisten ja Manassen sukukunnan toisen puolen pyyntö saada perintönsä Jordanin itäpuolelta sen sijaan, että he asuisivat muitten sukukuntien kanssa Kanaaninmaassa (4 Mooses 32) ja myöhempi ristiriitatilanne koskien epämääräistä "todistuksen alttaria", jonka he rakensivat Jordanin partaalle (Joosua 22:10-34).

Vaikka ristiriitatilanne lopulta ratkaistiin kaikkien tyydytykseksi, kappale viittaa ajatukseen siitä, että kahden ja puolen sukukunnan maanomistus voitaisiin katsoa "epäpuhtaaksi", ja se herättää kysymyksen, olisiko parempi, jos he tulisivat "Herran omaan maahan, jossa hänen telttamajansa sijaitsee, ja [asettuivat] asumaan [heidän keskuuteensa]." (Joosua 22:19), so., muitten sukukuntien joukkoon, jotka asuivat joen toisella puolen itse Kanaanissa. On huomattava, että tässä kertomuksessa pelkästään läntiset sukukunnat, jotka asuivat itse Kanaanissa, kuvataan "Israelilaisiksi" (Joosua 22:32-33) ja "itäiset sukukunnat suljettiin pois" (H. W. Attridge *et al.*, *HarperCollins Study Bible, Commentary on Joosua 22:11*). Tapahtuma viittaa siihen, kuinka israelilaiset kerran "pysyttelivät loitolla" (2 Mooses 20:18, 21) Siinaista Mooseksen kehotusten vastaisesti, ja kuinka Herra puolestaan käski, että pyhäkkötelttä pitäisi myöhemmin pystyttää "[Israelin] leirin ulkopuolelle, jonkin matkan päähän leiristä". (2 Mooses 33:7)

[66] Esim. 1 Mooses 12:7; 13:14-17; 15:18-21; 17:8.

[67] 2 Mooses 20:18, 21.

[68] Psalmit 23:6.

[69] John Walton tekee hyödyllisen yhteenvedon suuresta kuvasta. "Valloituskertomus on kertomus itse Israelin alkuperästä kosmogonian termein. Se käyttää kuvakieltä, jonka tunnistaa muinaisen Lähi-idän luomiskertomuksista. Sen tehdessään kirjoittaja kertoo meille, mikä Israelin kansa on, ja sen vuoksi, mikä liitto on, ja sen vuoksi myös antaa meille käsityksen siitä, mitä Jumala tekee Israelin ja liiton kautta (J. H. Walton *et al.*, *Lost World of the Israelite Conquest*, s. 233-234). "Valtauksen tavoitteena on täyttää liitto, mikä puolestaan on vain osa suurempaa prosessia, joka johtaa uuteen luomiseen" (emt., s. 28-29):

Israel, joka samaistetaan Jahveen, koska sen pyhän aseman vuoksi se on liiton kansa ja on kosmisen järjestyksen ruumiillistuma. Vastaavasti kanaanilaiset ovat kaaoksen käytyreitä, koska he ovat liiton ulkopuolisia... he eivät ole yhdenmukaisia Jahven liiton järjestyksen kanssa, vaikei heidän edes odoteta olevan sitä. Tämä status korostuu retorisisista syistä Israelin kirjallisuudessa, jossa he ovat epäinhimillisiä barbaareja. Israelin kansa on pyhä, se liittyy Jahveen ja kosmiseen järjestykseen. Kanaanin kansat liittyvät temaattisesti kosmiseen kaaokseen. Valloituksen sitkeä tavoite on karkottaa kansa maasta; näin valloitus työntää syrjään kaaoksen ja luo tilan, missä vallitsee järjestys. Näin sanottuna käy hyvin selväksi, mikä valloitus on: temaattinen kooste 1. Mooseksen kirjan luomiskertomuksesta, missä kaaos karkoitetaan järjestyksen tieltä... Kummankaan kertomuksen (luomiskertomuksen ja valloituskertomuksen) tarkoituksena ei ole taistelu eikä vihollinen, vaan voiton tulokset, so., mitä jumala tekee sen jälkeen, kun kaaoksen este on poistettu. 1. Mooseksen kirjan tarkoituksena on lepo (sapatti), joka ei tarkoita rentoutumista vaan viittaa Jumalan jatkuvaan toimintaan kosmisen järjestyksen ylläpitämiseksi ja tukemiseksi. Deuteronomistisessa historiassa (Joosua, Tuomariem kirja, Samuel ja Kuningasten kirja) tarkoituksena on "nimen asettaminen". Rinnastuksen edelleen lujittamiseksi valloitus on suoritettu loppuun, kun valmistelun tavoite on saavutettu ja Jumala vihdoinkin asettaa nimensä Jerusalemin temppeliin (1 Kuningasten kirja 9:3), rakennukseen, joka on yksitulkintaisesti täynnä Eedenin kuvakieltä, joka puolestaan symboloi kosmista järjestystä (J. D. Levenson, *Temple and World*, s. 288): "Temppeli ja maailma ovat intiimissä ja olennaisessa yhteydessä. Näitä kahta hanketta ei voi perimmäisesti erottaa eikä kytkeä irti... Sapatti ja pyhäkkö ovat osa samaa todellisuutta." Alkuperäisen kosmisen järjestyksen aikaansaaminen 1. Mooseksen kirjassa ja liiton järjestyksen aikaansaaminen prosessissa, joka kattaa ajan Mooseksesta Salomoniin, ovat molemmat osa Jahven jatkuvaa luomishanketta.

[70] J. H. Walton, *Old Testament Theology*.

[71] 2 Mooses 15:17.

[72] Jesaja 2:2-5; 4:2-6; 14:1-2; 57:13; 60:4-21; Jeremia 31:23-25; 33:10-11; Hesekiel 20; 37:21-28; 39:25-29; 45:1; Hoosea 2:21-23; Sakarja 2:7-12.

[73] 5 Mooses 7:2.

[74] J. Smith, Jr., *Documentary History*, 5:138, 356.

[75] Nämä tärkeät jakeet ovat seuraavat:

32 Ja kun he olivat kulkeneet Jordanvirran poikki, hän teki heistä voimallisia ajamaan pois maan lapset, niin, hajottamaan heidät tuhoon.

33 Ja nyt, luuletteko, että tämän maan lapset, jotka olivat lupauksen maassa ja jotka meidän isämme ajoivat pois, luuletteko, että he olivat vanhurskaita? Katso, minä sanon teille: Eivät.

34 Luuletteko, että isämme olisivat olleet heitä valitumpia, jos he olisivat olleet vanhurskaita? Minä sanon teille: Eivät.

35 Katso, Herralle kaikki liha on samanarvoista; se, joka on vanhurskas, on Jumalan suosiossa. Mutta katso, tämä kansa oli hylännyt Jumalan jokaisen sanan, ja he olivat pahuudessa kypsät; ja Jumalan vihan täyteys oli heidän päällensä; ja Herra kirosi maan heitä vastaan ja siunasi sen meidän isillemme; eli hän kirosi sen heitä vastaan heidän tuhomukseen, ja hän siunasi sen meidän isillemme, niin että he saivat sen valtaansa.

36 Katso, Herra on luonut maan, jotta se tulisi asutuksi; ja hän on luonut lapsensa, jotta he ottaisivat sen haltuunsa.

37 Ja hän nostaa vanhurskaan kansakunnan ja hävittää jumalattomien kansakunnat.

38 Ja hän johdattaa pois vanhurskaat ihaniin maihin, ja jumalattomat hän hävittää ja kiroaa maan heille, heidän itsensä tähden.

39 Hän hallitsee ylhäällä taivaissa, sillä se on hänen valtaistuimensa, ja tämä maa on hänen jalkojensa koroke.

40 Ja hän rakastaa niitä, jotka haluavat pitää häntä Jumalanaan. Katso, hän rakasti meidän isiämme, ja hän teki heidän kanssaan liiton, niin, nimittäin Abrahamin, lisäkin ja Jaakobin kanssa; ja hän muisti liitot, jotka hän oli tehnyt; sen vuoksi hän toi heidät pois Egyptin maasta.

[76] 1 Nefi 17:35.

[77] Esimerkiksi tässä mielessä Mormonin kirja eroaa siitä, mitä John Walton sanoi, kun hän teki johtopäätöksen, että kanaanilaiset eivät olleet tehneet mitään väärää - koska he olivat liiton ulkopuolella, heitä ei voinut pitää vastuullisina sen ehtojen noudattamisesta. Näin - Waltonin mukaan - kappaleet, jotka ovat kertoneet kanaanilaisten rikkomuksista, on analysoitava uudelleen” (J. H. Walton, *Old Testament Theology*. Vrt. J. H. Walton *et al.*, *Lost World of the Israelite Conquest*).

[78] Ks. 1 Mooses 19. Walton esittää vivahteikkaamman version näkemyksistään, jotka koskevat kanaanilaisten viattomuutta tässä kappaleessa (J. H. Walton *et al.*, *Lost World of the Israelite Conquest*, s. 166):

Tietenkään tämä ei tarkoita, että Kanaanin kansan todellinen historiallinen kansa ei pystynyt tekemään syntiä, koska he olivat liiton ulkopuolella. Sodomian kansa (jota syytettiin synnistä kohdassa 1 Mooses 13:13) oli samalla tavalla liiton ulkopuolella (ks. myös kohdan Roomalaiskirje 5:13-19 argumentteja), mutta valloituskertomus ei ole tekninen teologinen esitys siitä, miten synti toimii (jota teologit kutsuvat hamartiologiaksi). Historiallinen Kanaanin kansa ei ollut *itse asiassa* ihmistä alhaisempia kaaoksen hirviöitä yhtään sen enempää kuin he *itse asiassa* olivat sukurutsaisia eläimiinsekaantujia. Valloituksen tarkoituksena ei ole kuvata kirjaimellisten ihmisen kirjaimellista luonnetta, vaan kuvata mitä heille tapahtuu, sellaisella tavalla, että *tapahtuman* luonne voidaan ymmärtää oikein. He olivat synnintekijöitä (kuten koko ihmiskunta on), mutta se ei ole syy siihen, miksi heidät valloitettiin. Heidä *kohdeltiin kuin* kaaosolentoja; heitä ei *kohdeltu kuin* synnintekijöitä, joten teksti *kuvaa heitä kuin he olisivat* kaaosolentoja (voittamattomien barbaarien kielikuvan keinoin ilmaistuna) sen selvittämiseksi, mitä todella oli tapahtumassa.

[79] J. Taylor, *Government*, s. 53.

[80] J. H. Walton *et al.*, *Lost World of the Israelite Conquest*, s. 169-170, 175-176, 190-192. Syvällisempi esitys heprealaisesta sanasta *herem*, ks. mt., s. 169-194.

[81] 3 Mooses 27:21.

[82] Joosua 23:13; Tuomarien kirja 2:3.

[83] 2 Mooses 20:10; 3 Mooses 17:8; 18:26; ja erityisesti 3 Mooses 24:22.

[84] J. H. Walton *et al.*, *Lost World of the Israelite Conquest*.

[85] Kreikkalainen sana on *ekballein*, sama verbi, jota Septuaginta käyttää kohdassa 2 Mooses 23:28-31.

[86] Markus 11:15.

- [87] Heprean sana *tôrôt hābayit*, so., “temppelin laki”; ks. Hesekiel 43:12.
- [88] W. G. Dever, *Beyond the Texts*, s. 189.
- [89] Mt., s. 185.
- [90] Mt., s. 186.
- [91] Mt., s. 187, Kuva 3.20.
- [92] Mt., s. 188.
- [93] Tuomarien kirja 21:25.
- [94] Tuomarien kirja 4.
- [95] Tuomarien kirja 4-5.
- [96] Tuomarien kirja 6-7.
- [97] Tuomarien kirja 11.
- [98] Tuomarien kirja 12.
- [99] Tuomarien kirja 13.
- [100] Tuomarien kirja 14-16.
- [101] Tuomarien kirja 17; 19.
- [102] Tuomarien kirja 21.
- [103] 1 Mooses 12:3
- [104] LK 1:34.
- [105] Wilford Woodruff, julkaisussa *Conference Report*, huhtikuu 1898, s. 57, lainattu kirjassa J. Smith, Jr., *Teachings* 2007, s. 135.
- [106] Ks. KH Abraham 1:3, jossa Adamiin viitataan sanoilla “ensimmäinen ihminen ... tai ensimmäinen isä.”
- [107] W. G. Braude, *Rabbati*, 1:3, s. 40. Ks. myös 21:8, s. 429; H. Freedman *et al.*, *Midrash*, Korkea veisu 7:3, 9:287. Vrt. G. W. E. Nickelsburg *et al.*, 1 Henok 2, 45:3, s. 148.: “heidän lepopaikkansa tulevat olemaan lukemattomat.”
- [108] J. Telushkin, *Biblical Literacy*, s. 33-34.
- [109] M. J. B. bin Gorion *et al.*, *Mimekor*, 23, 1:63-64.
- [110] T. Walch, *Dowry*.